

Osječki opus arhitekta Viktora Axmanna: razdoblje od 1906. do 1920. godine

Prašnjak, Karlo

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:147592>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij povijesti umjetnosti i informatologije

Karlo Prašnjak

Osječki opus arhitekta Viktora Axmanna: razdoblje od 1906. do 1920. godine

Završni rad

mentor: doc. dr. sc. Daniel Zec

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Katedra za povijest umjetnosti
Preddiplomski studij povijesti umjetnosti i informatologije

Karlo Prašnjak

Osječki opus arhitekta Viktora Axmanna: razdoblje od 1906. do 1920. godine

Završni rad

Humanističke znanosti, Povijest umjetnosti, Povijest i teorija likovnih umjetnosti, arhitekture, urbanizma i vizualnih komunikacija

mentor: doc. dr. sc. Daniel Zec

Osijek, 2023.

Sažetak

Tema ovog rada je osječki opus arhitekta Viktora Axmanna od 1906. do 1920. godine. Viktor Axmann je arhitekt koji je svoje znanje stekao u Münchenu, prigrlio secesiju u Beču te značajan dio svog arhitektonskog opusa ostvario u Osijeku i okolici u prvoj polovici 20. stoljeća. Rad obrađuje prvih 14 godina arhitektova stvaralaštva, od povratka u rodni grad i prvih projekata do poslijeratnih godina kada počinje aktivnije djelovati kao politička i društvena ličnost. U radu se uvodno donosi sažetak povijesti grada Osijeka i grada na prijelazu stoljeća. Zatim se iznosi arhitektov životopis te se ističu značajniji arhitektovi projekti s naglaskom na robnu kuću Stanetty, projektu koji je slabo obrađen i zastupljen u literaturi. Također, obrađuje se tema Axmannovog istaknutog urbanističkog djelovanja u kojemu je naglasak na osnovama za izgradnju novih ulica i stvaranju novih gradskih središta. Konačno, riječi je i o Axmannovom društveno-političkom radu u godinama Prvog svjetskog rata i nakon njega.

Ključne riječi: Viktor Axmann, Osijek, arhitektura, urbanizam, secesija, kino Urania, kuća Stanetty, kuća Čaćinović, Sakuntala park

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

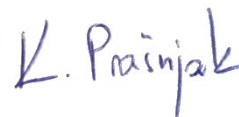
Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 15. rujna 2023.

Karlo Prašnjak, 0079055940

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Povijest grada Osijeka	7
3. Životopis.....	8
4. Osijek na prijelazu stoljeća	10
5. Arhitektonski opus Viktora Axmanna	12
5.1. Kuća Čačinović.....	12
5.2. Robna kuća Stanetty.....	13
5.3. Kino Urania	17
6. Urbanističko djelovanje.....	19
6.1. Prostor između Deszathyjeve i Kapucinske ulice.....	20
6.2. Osnova ulice i produljenje Deszathyjeve do Franjine ulice	21
6.3. Osnova parcelacije za gradilište Štark i Goldstein	21
6.4. Sakuntala park.....	22
6.5. Hrvatsko narodno kazalište	23
6.5.1. Natječajni rad „Original“	24
7. Društveno-politički rad.....	25
8. Zaključak	28
9. Literatura.....	31
10. Slikovni prilozi	33

1. Uvod

Na prijelazu 19. stoljeća u 20. stoljeće mnogi europski gradovi doživljavaju procvat. On se najprije očituje u poboljšavanju životnih uvjeta unaprijeđivanjem i modernizacijom. Vodeću ulogu u modernizaciji Osijeka u tome razdoblju zauzima Viktor Axmann (1878.-1946.). On je jedan od najznačajnijih osječkih arhitekata s početka 20. stoljeća. Pripada generaciji koja je utemeljila i afirmirala secesiju i modernu u Osijeku. Axmann je svoje znanje stekao u Münchenu, prigrlio secesiju u Beču te značajan dio svog arhitektonskog opusa ostvario u Osijeku u prvoj polovici 20. stoljeća. U prvim radovima pokazuje stručnost, a u kasnijim iskustvo i sigurnost u izvedbi. Axmann je bio arhitekt koji misli urbanistički te je preko brojnih natječaja i osnova davao prijedloge za bolje i funkcionalnije oblikovanje i razvoj grada. Za grad Osijek predlaže veliki broj osnova za stvaranje novih uličnih pravaca i gradskih središta. Svo svoje znanje usmjerava unaprijeđenju i usmjeravanju grada ka prirodnom rastu. Viktor Axmann se isticao kao bitna politička i društvena figura. Bio je član Trgovačke i obrtničke komore i gradskog zastupstva te mnogih humanitarnih udruga koje su u to vrijeme bile aktivne u Osijeku. Axmann je bio veliki filantrop i humanitarac te je svojim aktivnim radom ostavio značajan i trajan trag u rodnom gradu.

Biografija Viktora Axmanna i njegov osječki opus relativno su dobro istraženi, ali literatura nije lako dostupna. Glavna referentna točka ovog rada bila mi je doktorska dizertacija Viktora Ambruša na temu „Viktor Axmann i izgradnja modernog Osijeka“ iz 1997. godine. Također, u radu se koristim raznim člancima i ulomcima iz knjiga, pretežito s Ambrušovim potpisom, budući da se on najviše bavio tom temom. U literaturi najviše se spominju Axmannovi projekti poput kina Urania te urbanističke osnove proboja ulica i uređenja parkova. Arhitektonski opus Viktora Axmanna je relativno poznat u javnosti, ali zbog nepostojanja jedinstvene literarne jedinice njegov cjelokupni značaj za grad Osijek nije poznat. Pojedini projekti gotovo da su nepoznati. Jedan od njih je robna kuća Stanetty koja je stajala na glavnom osječkom trgu od početka 20. stoljeća do konca Drugog svjetskog rata kada je nakon godina zanemarivanja preoblikovana do neprepoznatljivosti. Pri istraživanju spomenute kuće u radu se koristim izvornom arhivskom građom pribavljenom iz Državnog arhiva u Osijeku. Zahvaljujući toj arhivskoj građi, koju su činili skice pročelja, spisi te tlocrti katova i prijašnjih stanja prije gradnje Axmannove projekta, omogućeno mi je rekonstruirati izvorno stanje kuće po zamisli arhitekta. Po završetku pisanja ovog rada shvatio sam veliki značaj Viktora Axmanna za grad Osijek, što u arhitektonskom, što u

društveno-humanitarnom smislu, te potrebu za detaljnijom i dubljom obradom njegovog opusa za dizanje svijesti o njemu, ali i poziciji Osijeka na početku 20. stoljeća.

2. Povijest grada Osijeka

Osijek je najveći grad Slavonije, smješten na desnoj obali rijeke Drave, dvadeset dva kilometra od njezina ušća u Dunav. Zahvaljujući svom strateškom položaju, koje je bilo važno cestovno i trgovačko čvorište, područje Osijeka naseljavano je još od prapovijesti, ali prvo urbano naselje podigli su Rimljani. Nakon osvajanja ovog dijela Panonije, na mjestu današnjeg Donjeg grada, Rimljani su formirali vojni logor koji se kasnije pretvorio u civilno naselje Mursu. Utvrđeni rimski grad na granici Carstva imao je pravokutan oblik opasan dvostrukim zidinama i ortogonalan raster ulica. Kroz stoljeća, Mursa je bila žrtva čestih napada te grad pada od strane Huna 441. godine. Nakon katastrofalnog razaranja grad više nije obnovljen, novodoseljenici nastanjuju se u njegovoj neposrednoj blizini. U srednjem vijeku naseljava se prostor zapadno od rimske Murse, područje današnje Tvrđe.¹

Godine 1196. razvija se srednjovjekovni Osijek koji se sastojao od utvrđenog kaštela s visokim kulama na uglovima i varoši. Kaštel su podigli baruni Korog koji su gradom vladali od 1353. do 1472. godine. Srednjovjekovni grad biva žrtva osmanlijskih razaranja koji u svojemu prodoru 1526. godine grad pljačkaju i spaljuju te ga preuređuju u orijentalnom duhu. U razdoblju osmanske okupacije grad je bio utvrđen s opkopom te je bio oblika nepravilnog polukruga oko kojeg se protezalo podgrađe.²

Osijek je oslobođen turske vlasti 1687. godine kada se mijenja zatečena srednjovjekovna i orijentalna urbanistička struktura te se gradi zvjezdoliki sustav obrambenih zidina, bastiona, revelina, kontragarda, luneta i kordona. Gradi se zgrada Gradskog magistrata (1702.), dvokatna barokna palača Generalne komande za Slavoniju (1726.), franjevačka crkva Sv. Križa (1709. – 1732.), isusovačka crkva Sv. Mihovila (1725. – 1742.) te se postavlja barokni kužni pil posvećen Sv. Trojstvu (1729.). Ulaskom vojske u Tvrđu, starosjedilačko stanovništvo tvrđavskog podgrađa se premješta na prostor zapadno od zidina čime se formira nova gradska cjelina Gornji grad, a u

¹ Tihomir Jukić i Srećko Pegan, *Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka: kritika i prijedlozi*. (Zagreb: Arhitektonski fakultet, 2001.), 26.

² Jukić, Pegan, *Prostorni i urbanistički*, 26.

isto vrijeme se nizvodno od Tvrđe formira i Donji grad.³ Udaljenost novoformiranih gradskih cjelina bila je određena vojnom uredbom koja je zabranjivala izgradnju na području topničke potege, odnosno prve i druge topometne linije oko vojne utvrde. Prostor oko vojne utvrde morao je biti slobodan kako bi osiguravao jasan i pregledan pogled i kontrolu iz strateških ciljeva.⁴ Zabrana gradnje na tome području uvelike je utjecala na današnji izgled grada čime se stvorila izrazita longitudinalnost grada i njegovih dijelova. Godine 1786. Tvrđa, Gornji i Donji grad se ujedinjuju u jedinstveni grad Osijek, a 1809. godine Osijek je proglašen slobodnim i kraljevskim gradom⁵. Tijekom 18. stoljeća Gornji grad preuzima ulogu važnog političkog središta Slavonije kada sjedište virovitičke županije se seli iz Virovitice u grad Osijek. Razvoj Osijeka u 19. stoljeću je određen zbivanjima u Austrijskoj Monarhiji. Uvođenjem Bachova apsolutizma pokreće se industrija, gradnja željeznica i razvoj pomorske trgovine što je pogodovalo gradu da se razvija kao važan europski grad. Sredinom stoljeća se izgrađuje središte Gornjega grada s Županijskom zgradom (1846.), zgradom Hrvatskog narodnog kazališta (1866.), a zahvaljujući ukidanjem zabrane gradnje na prostoru topničke potege, odnosno šire zone oko Tvrđe, stvoreni su preduvjeti za širenje grada prema Tvrđi. U zadnjem desetljeću 19. stoljeća izgrađena je Kolodvorska (danas Radićeva) ulica i jugoistočna strana Kapucinske (danas Europske avenije) nizom slobodnostojećih reprezentativnih historicističkih palača: zgrada Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju (1894.), kuću Dragutina Neumanna (1895.) i zgrada Sudske palače (1898.).⁶ Nasuprot tog niza, sa sjeverne strane Kapucinske ulice, u razdoblju od 1904. do 1906. gradi se niz najamnih secesijskih kuća s predvrtovima.⁷

3. Životopis

Viktor Axmann rođen je 29. kolovoza 1878. u Osijeku kao najstariji sin Karla i Berte. Obitelji Axmann podrijetlom je iz Šleske, iz područja koje većim dijelom pripada Poljskoj, a manjim

³ Jukić, Pegan, *Prostorni i urbanistički*, 26-30.

⁴ *Osječka arhitektura 1918.-1945.*, ur: Julijo Martinčić, Dubravka Hackenberger, (Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2006.), 36.

⁵ Stjepan Sršan, *Libera regiaeque civitas Essek 1809.* = (*Slobodni kraljevski grad Osijek 1809*), (Osijek: Muzej Slavonije, 1989.), 15.

⁶ Dragan Damjanović, „Arhitektura klasicizma, historicizma i secesije u Slavoniji“, u *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije drugi svezak: Galerija Klovićevi dvori*, Zagreb, 27. travnja – 2. kolovoza 2009., ur. Branka Šulc, Vesna Kusin. (Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2009.), 430.

⁷ Grgur Marko Ivanković, „Secesijska arhitektura u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj“, u: *Secesija u Hrvatskoj*: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15.12.2003.-31.3.2004., ur. Anđelka Galić, et al. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003.), 49.

Njemačkoj i Češkoj. Prvi pisani trag Axmannovih u Osijeku dolazi iz crkvenih knjiga donjogradske župne crkve Sv. Marije s početka 18. stoljeća gdje se spominje Viktorov pradjed Andreas Axmann, vlasnik vodenice na Dravi i njegova supruga Ana-Marija. Andreasov sin Michael bio je gradski senator zaslužan za proglašenje Osijeka slobodnim kraljevskim gradom.⁸ Otac Viktora Axmanna, Michaelov sin, Karlo bio je trgovac građevinskim materijalom i dugo vremena surađivao s Emerichom pl. Reisnerom, vlasnikom Tvornice žigica, s kojim je imao tvrtku „Reisner i Axmann“. Karlo je sa suprugom Bertom, uz Viktora imao još jednu kćer Anu, a nakon Bertine iznenadne smrti oženio se s Jozefinom Teller s kojom je dobio kćer Alojziju i sina Karla. Nastavljajući očevim koracima, Viktor je s bratom Karlom naslijedio trgovinu građevinskim materijalom na Gornjodravskoj obali 40. Zahvaljujući solidnoj naobrazbi u osječkoj gimnaziji i očevim uspješnim poslovima vezanim za trgovinu građevinskim materijalom, Viktor se odlučuje za nastavak svog obrazovanja na studiju arhitekture. Dobrostojeći financijski uvjeti omogućili su mu upis na visoko tehničko učilište u Münchenu.⁹

Godine 1897. Viktor Axmann upisuje prvi semestar na Odsjeku za visokogradnju na Kraljevskoj bavarskoj tehničkoj visokoj školi u Münchenu te vrijedno studira osam semestara. Na učilištu mu arhitektonsko komponiranje predaje profesor Friedrich von Thiersch, koji zauzima vodeće mjesto među arhitektima historicizma. Iako znanje stječe na prethodnim stilovima, Axmannov impuls za novom umjetnosti dolazi za vrijeme studija. Za vrijeme Axmannovog boravka u Münchenu izlazilo je mnogo časopisa koji su zagovarali ideje nove umjetnosti – Jugendstila. Viktor Axmann diplomira 1901. godine stekavši titulu diplomiranog inženjera.¹⁰ Nakon završetka studija, od 1901. do 1905. godine, radi u Beču, Rijeci i Zagrebu. U Beču dvije godine radi u građevinskom poduzeću Wagenführer gdje upoznaje svoju buduću ženu Johannu Wagenführer, kćerku vlasnika poduzeća. Između ostalog, u Beču se vjerojatno upoznaje s doktrinama Otta Wagnera, budući da je tih godina Beč bio u duhu Wagnerove škole. Poslije Beča kraće vrijeme provodi u Rijeci i Zagrebu te se konačno vraća u rodni grad.¹¹

⁸ Sršan, *Libera regiaque*, 15.

⁹ Viktor Ambruš, „Viktor Axmann i izgradnja modernog Osijeka“ [doktorska disertacija]. (Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 1997.), 9-13.

¹⁰ Vladimir Konjukšić, „Studenti arhitekture minhenske Tehničke škole iz jugoslovenskih zemalja do 1914. godine.“ *Peristil* 31-32, br. 1 (1988): 111-119.

¹¹ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 15.

U Osijek se vraća 1905. godine, a zahvaljujući ugledu svoje obitelji i vlastitim angažmanom ubrzo se afirmira kao ugledni građanin i arhitekt. Po povratku s graditeljem Ivanom Domesom osniva tvrtku „Axmann-Domes“. Kasnije surađuje s graditeljima Malinom i Rožićem u tvrtki Axmaro, a od 1936. godine vodi vlastito građevinsko poduzeće¹². Dolaskom u Osijek Axmann radi nekoliko arhitektonskih projekata te niz urbanističkih rješenja za prostor gornjeg grada. Uz arhitektonski i urbanistički angažman Axmann se ističe u političkom i društvenom životu grada Osijeka kao ugledan i ambiciozan građanin. Svoj društveni angažman podredio je unaprijeđenju i razvoju modernog grada. Godine 1912. izabran je za potpredsjednika obrtničkog odjela Trgovačke i obrtničke komore, a u razdoblju od 1923. i 1928. obnašao je dužnost predsjednika. Za vrijeme svojih mandata postigao je znatne uspjehe u obrtu, trgovini i poljoprivredi te se pokazao kao perspektivan političar s izrazito nesebičnim stavom prema ljudima i gradu. Osim trgovine i poljoprivrede, zalagao se za osuvremenjavanje gradskog prijevoza, elektrifikaciji grada te proširenju gradskog vodovoda. Osim državnih službi, u slobodno vrijeme Axmann je bio član mnogih udruga poput Viki stola, Rotary kluba, Društva građana, Hrvatskih radiša te Masonske slobodno zidarske lože „Budnost“.¹³

Nažalost, zadesila ga je tragična sudbina pred kraj Drugog svjetskog rata kada je završio u logoru. Uhićen je 1944. godine po osnovi zakonskog akta predsjedništva AVNOJ-a i odveden u sabirni logor u Valpovo. Za vrijeme boravka u logoru je bio aktivan, nadzirao je gradnju Okružnog ureda za osiguranje radnika (današnjeg Doma zdravlja u Osijeku). Prilikom nadziranja gradilišta je zadobio prijelom ruke. Viktor Axmann nije umro od starosti ili nasilne smrti, već od tifusa u logoru u Valpovu 3. ožujka 1946. godine. Sahranjen je u obiteljskoj grobnici u I. aleji na Aninom groblju u Osijeku.¹⁴

4. Osijek na prijelazu stoljeća

Tijekom 19. stoljeća Osijek postepeno postaje istaknuti industrijski grad koji zahvaljujući velikim industrijskim razvojem postaje privlačan za stanovništvo iz okolnih sela i manjih mjesta. Na prijelazu stoljeća u Osijeku se osnivaju mnogi tvornički pogoni što novopridošlom stanovništvu osigurava zaposlenje. Snažan priljev velikog broja stanovništa stavlja na izazov

¹² „Aksmanović, Vladoje“, Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983.. pristupljeno 2.9.2023., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=364>

¹³ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 22-28.

¹⁴ Vladimir Geiger, „Kada, gdje i kako je umro znameniti osječki arhitekt Vladoje Aksmanović (Viktor Axmann)? Prilog biografiji.“ *Osječki zbornik* Vol. 22-23, br. xx (1997): 229-233.

stambeno pitanje, a odgovor se pronalazi u aktivnoj graditeljskoj djelatnosti. Uz izgradnju novih stambenih zgrada, podižu se građevine javne namjene te gradski perivoji koji Osijeku daju današnji izgled.¹⁵ Osijek 1870. godine dobiva željeznički kolodvor što znači da grad dobiva bolju komunikaciju s ostatkom Monarhije.¹⁶

Preduvjet za urbanistički razvoj Osijeka, kao i gradova Hrvatske i Slavonije u 19. stoljeću je bila izrada katastarskih izmjera i uvođenje građevnih redova koji su spriječili stihijsku gradnju i omogućili razvoj prometne i druge infrastrukture.¹⁷ U zadnjem desetljeću se na južnoj strani produžene Kapucinske ulice gradi niz samostojećih reprezentativnih historicističkih palača.¹⁸ Razvoj Osijeka na koncu 19. i početkom 20. stoljeća odredila je odredba izdana u Zagrebu 1900. godine pod nazivom *Građevni red za gradove Osiek, Varaždin i Zemun u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji* kojom se zahtjeva izrada regulatorne osnove ili za cijeli grad ili samo za pojedine predjele grada. Preporuka je isticala da se „regulatorna osnova imade prosuditi sa tehničkoga, zdravstvenoga, obrtnoga, industrijalnoga i inoga gledišta, te je zato kod većine gradova potrebno da se gradsko područje razdijeli u više predjela prema različitoj svrsi i uporabi sgrada.“¹⁹

Gradsko poglavarstvo Osijeka 1901. godine odobrilo je regulatornu osnovu za Gornji grad. Po prihvaćanju osnove Gradsko poglavarstvo grada donosi odluku o prodaji parceliziranog zemljišta na prostoru sjeverno od produžene Kapucinske ulice, na prostoru na kojem će u nadolazećim godinama izniknuti niz reprezentativnih secesijskih najamnih kuća s predvrtovima (sl.1).²⁰ Nova regulatorna osnova za Gornji grad izrađena je 1904. godine, a temelji se na katastarskom planu Osijeka iz 1902. Njome je pomnije razrađen planirani raster ulica u smjeru zapad-istok prema Tvrđi i dalje na istok te prostor južno od zidina do željezničke pruge. Osnovom je ukupno planirano 25 blokova, oblikovanje pet trgova i uređenje dva nova parka. Tim planom fortifikacije Tvrđe nisu dirane, produžetak ulice riješen je zaobljenom cestom koja prati zidine s postojećim drvoredom.²¹

¹⁵ Jukić, Pegan, *Prostorni i urbanistički*, 31.

¹⁶ Miloslav Sohr, „Gradnja željezničkih pruga u požeškoj županiji krajem 19. stoljeća.“ *Zbornik Janković II*, br. 2 (2017): 117-126.

¹⁷ Martinčić, Hackenberger, *Osječka arhitektura*, 7.

¹⁸ Damjanović, „Arhitektura klasicizma, historicizma“, 430.

¹⁹ *Građevni red za gradove Osiek, Varaždin i Zemun u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb: 1900.), 13.

²⁰ Ivanković, „Secesijska arhitektura u Slavoniji“, 49.

²¹ Sonja Gaćina, „Parcelacija gradskog zemljišta u Osijeku i odredbe o izgradnji od 1899. do 1914. godine“, u: *Znanstveni skup Secesija u Hrvatskoj, Osijek, 22.-24. listopada 1997.: zbornik radova*, (Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, 1999.), 196-198.

Ukidanjem topničke potege, izgradnju između Gornjeg grada i Tvrđe onemogućavalo je močvarno zemljište na tome prostoru. Problemu nepristupačnosti obale u blizini središta grada doskoćilo se izgradnjom zimske luke i uređenjem dravske obale koje se izvelo postupnim nasipavanjem močvarnog terena. Time je formiran suhi plato uz rijeku nazvan Lučko polje²², a uređenjem dravske obale i rušenjem zidina Tvrđe godine stvorena je mogućnost širenja grada prema Tvrđi.²³

5. Arhitektonski opus Viktora Axmanna

Viktor Axmann se iz Münchena vraća sa željom da znanjem i marljivošću pridonese razvoju grada. Po povratku ubrzo počinje aktivno djelovati. Zahvaljujući obiteljskom ugledu, već 1906. godine dobiva prve narudžbe za projektiranje. Prve godine Axmannovog arhitektonskog djelovanja obilježio je neuređeni prostor tzv. lučkog polja na kojemu ostvaruje svoj prvi arhitektonski projekt – kuću Čaćinović, te svoj najznačajniji – kino Urania. Projektom za kuću Čaćinović započinje Axmannov arhitektonski i urbanistički opus koji će trajati više od trideset godina.

5.1. Kuća Čaćinović

Kuća Čaćinović je uglovnica koja se nalazi na jugozapadnom dijelu lučkog polja, prostora koji je isparceliziran za gradilište 1905. godine (sl.2). Projekt za kuću naručio je Vladoje Čaćinović, upravitelj Biskupskih dobara u Đakovu, a nacрте za kuću izradio je Viktor Axmann 1906. godine. Kuća se nalazi na novonastalom prostoru koji je zamišljen kao proširenje gradske jezgre Gornjeg grada prema Tvrđi. Budući da je u tom razdoblju bio izgrađen niz secesijskih stambenih zgrada u Čavrakovoj ulici, prostor Lučkog polja između grada i secesijskog niza bio je urbanistički izazovan za mladog arhitekta. Krivolinijsku dispoziciju produžetka Kapucinske ulice riješava odbacujući monotoniju pravilnog niza kuća zamišljajući prostor novog parka koji će sa sjeverne strane biti zaključen nepravilnim nizom kuća. Izgradnju kuće riješava kao novu urbanu kvalitetu jer ugaonu zgradu uvlači pola parcele od ugla ulice i time dobiva manji plato na samom uglu budućeg bloka.²⁴

Kuća Čaćinović je ugaona dvokatnica nepravilnog tlocrta s pročeljima orijentiranim prema jugu i zapadu. Ugao je naglašen polukružnim ugaonim erkerom zaključenim poligonalnom

²² Viktor Ambruš, „Osijek na prijelazu u 20. stoljeće.“ *Peristil* 31-32, br. 1 (1988): 71.

²³ *Osječka arhitektura*, 37.

²⁴ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 109.

kupolom pokrivenom keramičkim glaziranim crijepom. Ulaz je smješten na bočnoj strani južnog pročelja. Kuća je podijeljena na tri etaže s jedanaest prozorskih osi na svakoj etaži izuzev prizemlja gdje jedna os pripada ulaznim vratima. Pročelje je ukrašeno u stilu secesije s dekorativnom plastikom iznad prozora, medaljonima i kartušama, dok je portal skromno oblikovan. Prvi kat ima dugačak ugaoni balkon koji počiva na masivnim izvijenim konzolama. Kuća ima po jedan peterobni stan na svakoj etaži. Tlocrtna dispozicija stana je reprezentativna i nepravilna s radijalnim uglom. Stanovi su prostrani s dva ulaza i dva predsoblja, intimnim prostorom orijentiranim prema ulici i gospodarskim traktom prema dvorištu.

Asimetrični tlocrt, izvijeni polukružni balkon s erkerom i tornjem pokazuju osebnost kuće kojom se Axmann pokazao kao vrsni arhitekt i urbanist koji znalački pristupa izazovnim projektima. Prostornom oblikovanju pristupa na suvremeni način, a oblikujući monumentalno pročelje u secesijskom stilu potvrđuje da poznaje aktualne arhitektonske trendove.

Iste godine kada radi kuću Čaćinović dobiva narudžbu za projekt trokatne kuće Reimann u Kapucinskoj ulici (sl.3). Kuća je trebala biti sagrađena na mjestu pored Hotela Royal, ali projekt nije izveden. Izgled pročelja kuće poznat je iz dvije varijante koji se razlikuju samo po riješenju završetka završetka trećeg kata.²⁵

5.2. Robna kuća Stanetty

Prostor glavnog osječkog trga urbanistički je definiran u drugoj polovici 18. stoljeća. Kroz prošlost trg je mijenjao izgled i funkciju, dugi niz godina služio je kao gradska tržnica. Trg trokutastog oblika formiran je uz samu rijeku Dravu na raskršću pet uličnih tokova. Trg je pratio razvoj grada, a izgradnja na trgu trajala je gotovo dva stoljeća.²⁶ Promatrajući kronologiju izgradnje pojedinih strana trga zaključuje se da su sjeverna i zapadna strana u potpunosti izgrađene u baroknom stilu te su pretrpjele bitne promjene, dok je južna strana s dominantnom palačom Prandau-Normann izgrađena u 19. stoljeću s minimalnim adaptacijama. Početkom 20. stoljeća i pojavom secesijskog stila Dionis Sunko gradi trokatnu uglovnicu Prve hrvatske štedionice.

Pri istraživanju robne kuće Stanetty koristio sam se izvornom arhivskom građom pribavljenom iz Državnog arhiva u Osijeku, točnije arhivskim fondovima HR-DAOS-495, fasc. 64.6. i HR-

²⁵ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 115-118.

²⁶ Jukić, Pegan, *Prostorni i urbanistički*, 30.

DAOS-1, fasc.139.7. U prvom fondu se nalazi izvedena kuća Stanetty s pripadajućom varijantom pročelja, tlocrtima katova te skicama stolarije kuće. U drugom fondu se nalaze tlocrti prijašnjih i naknadnih stanja ostvarenih na toj parceli – stanje iz 1899. godine, nacrt Trandofilove kuće iz 1909. godine, prva varijanta pročelja kuće Stanetty po zamisli Viktora Axmanna te promjene i adaptacije glavnog pročelja nakon promjene vlasništva. Zahvaljujući toj arhivskog građi moguće je rekonstruirati izvorno stanje kuće po zamisli arhitekta te komparirati prvu i drugu varijantu pročelja.

Viktor Axmann 1910. godine dobiva narudžbu za projekt trgovačke i stambene kuće Stanetty na Trgu Khuena Hedervaryja 8.²⁷ Axmann kuću Stanetty podiže na mjestu gdje se prethodno nalazila jednokatna barokna kuća. U Državnom arhivu u Osijeku se nalaze dva tlocrta kuće koja je stajala na istom zemljištu prije Axmannove intervencije. Prvi tlocrt je iz travnja 1899. godine kojeg je sastavio Makso Krausz gdje je prikazan tlocrt jednokatna kuće s vežom kojom se prolazi u unutrašnje dvorište. S desne strane veže naznačene su prostorije gostionice Boskovitz, a s lijeve mesara te prostorija sa suprostorijom za skladište brašna. S desne strane unutrašnjeg dvorišta prikazan je niz prostorija i prostorija solare Glockner. U nastavku se nalazio još jedan prolaz flankiran dvijema prostorijama te manje dvorište s nizom od četiri sobe s desne te drvarnicom, zahodom i kuhinjom s lijeve strane. Dvorište je zaključeno kućom s dvije sobe i vežom koja je gledala na Šamačku ulicu. Kuća okrenuta prema glavnom trgu imala je kat predsobljem, trima sobama, izbom i kuhinjom te podrumom ispod cijele kuće, dok je kuća prema Šamačkoj ulici prikazana s malim podrumom i stepeništem za tavan. Drugi tlocrt je naslovljen „Nacrt kuće ostavine Trandafil“ (sl.4) kojeg je sastavio Otto Struppi s gradskim nadinženjerom Konstantinom Čutukovićem 18. veljače 1909. godine. Tlocrt je u velikoj mjeri sličan tlocrtu jednokatne kuće iz 1899. godine.

Axmann je izradio dva projekta za robnu kuću Floriana Stannetyja. Kuća je postavljena po čitavoj dužini nepravilne parcele između Trga Khuena Hedervaryja i Šamačke ulice. U prizemlju se nalazio poslovni prostor, odnosno trgovina, a prvi i drugi kat su stambene namjene. Prvi projekt je nastao u srpnju 1910. godine, a drugi u prosincu iste godine.

²⁷ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 111.

Prvi projekt robne kuće Stanetty Viktor Axmann načinio je u srpnju 1910. godine (sl.5). Na nacrtu prvog projekta jasno su vidljive značajke secesije Otta Wagnera s kojima se Axmann najvjerojatnije susreo u Beču gdje je proveo neko vrijeme nakon studija. Axmann oblikuje simetrično pročelje. Prisutan je kontrast u načinu oblikovanja površine donje i gornje zone pročelja. Donja zona je oblikovana s glatkom plohom, dok je u gornjoj zoni prisutna stilizirana rustika, odnosno imitacija kamene rustike. U donjoj zoni dva velika izložbena prozora flankiraju manji središnji ulaz. S bočnih strana su po jedan uži izložbeni prozor. Između svakog od prozora nalazi se svjetiljka. Gornja zona podijeljena je na dvije etaže. Na prvom i drugom katu nalaze se prozori između kojih, u liniji prozorskih osi, su stilizirani ukrasni grbovi od štukature. Secesijski dekorirani pilastri omeđuju prozore drugog kata i do polovice prozore prvog kata i podržavaju dekorirane prozorske nadstrešice prozora drugog kata. Rizalitno istaknuti prozori flankiraju balkone s ogradama od kovanog željeza na svakom katu. Balkon drugog kata ima veliko polje obloženo keramičkim pločicama s lunetom koje je natkriveno dekorativnom nadstrešnicom od kovanog željeza koja ima funkciju vijenca. Na bogato dekoriranom vijencu koje zaključuje gornju zonu dva dekorirana stupića koji uokviruju natpis „Stanetty“ na željeznoj ogradi. Krovšte sadrži po jedan polukružno zaključen dvokrilni prozor sa svake strane. Prvi nacrt potpisan je V. Axmann i J. Domes, ovlaštenu civilni arhitekt i graditelj te sadrži vlastoručni potpis naručitelja Floriana Stanettyja.

Drugi nacrt nastao je u razdoblju od listopada do prosinca 1910. godine (sl.6). U listopadu Axmann je napravio tlocrte katova, u studenom nacrtu stolarije, a u prosincu nacrt pročelja. Druga verzija pročelja robne kuće prema kojoj je kuća izvedena umjerenija je u dekoraciji od prve. U gornjoj zoni dolazi do redukcije plastične dekoracije. Poput prvotne verzije, u donjoj zoni dva velika izložbena prozora flankiraju središnji ulaz. Na desnoj strani je uži izložbeni prozor iznad kojeg se nalazi natpis i prozor, a s lijeve strane nalaze se dvokrilna vrata, također s natpisom i prozorom iznad njih. Iznad cijelog ulaza nalazi se niz manjih prozora koji omogućavaju veće osvjetljenje unutrašnjem trgovačkom prostoru. Iako je u nacrtu pročelja, između velikih izložbenih prozora i bočnih vrata i prozora, zamišljena ploča s podacima o utemeljenju i izgradnji kuće ona nije izvedena. Donja zona je u potpunosti bila prekrivena mramornim pločama čime je bila jedinstvena u cijelom gradu (sl.7).

Prizemlje robne kuće Stanetty karakterizira izrazita otvorenost i prozračnost. U prostorije trgovine se ulazilo središnjim vratima koja su bila flankirana izložbenim prozorima. Prozračnost prizemlja je bila omogućena armirano betonskom konstrukcijom čiji stubovi su nosili gornje katove. U središnjem dijelu prizemlja nalazi se veliki svjetlarnik koji je osvjetljavao unutrašnje prostorije robne kuće. U začelju kuće se nalazilo stubište kojemu se nije moglo pristupiti iz prizemlja već je iz podruma vodilo na gornji kat. S lijeve strane pročelja nalazi se ulaz koji uskim haustorom vodi do stubišta za gornji kat (sl.8).

Prvom katu se stubištem pristupalo u predsobu koja je imala komunikaciju sa sobom s malom kupaonicom i prozorskim erkerom te sobom koja gleda na svjetlarnik. Uz spomenute sobe, na prvome katu nalaze dvije sobe koje su okrenute prema trgu, jedna s balkonom, a druga s istaknutim prozorskim erkerom koji obuhvaća i prozore drugog kata te još jedna soba nepravilnog tlocrta uz sam svjetlarnik. Predsobom se ulazilo u hodnik koji je okruživao svjetlarnik. Hodnikom se ulazilo u mali toalet, skladište, izbu te kuhinju s pristupom sobi za služavku. Kuhinja je imala balkon okrenut prema Šamačkoj ulici i vrata prema stubištu za poslugu koji je vodio na drugi kat i u podrum (sl.9). Drugi kat je organiziran gotovo identično kao i prvi (sl.10).

Podrumski prostor bio je podijeljen na prednje i stražnje prostorije. U prednjim prostorijama nalazile su se dvije prostorije za skladište, četiri manje sporedne prostorije i stubište. Iako na tlocrtu prizemlja stubište nije vidljivo njime se vjerojatno pristupalo prednjim prostorijama podruma. Stražnje podrumске prostorije sačinjavale su praonica, gladiona, predpodrumski prostor, dvije prostorije drvarnice i dvije manje sporedne prostorije. Tim se prostorijama pristupalo stubištem koje je vodilo na prvi i drugi kat kuće (sl.11).

Nakon Florijana Stanettyja robna kuća Stanetty dvadesetih godina mijenja ime u Narodna trgovina Mioković i Čavić (sl.12). Koliko je poznato, novi vlasnici nisu osobito intervenirali u pročelje kuće izuzev postavljanja velikog natpisa u tiskanim slovima. Intervencije u interijeru nisu poznate.

U godinama pred Drugi svjetski rat došlo je do sistematskog zanemarivanja kuće. U tom vremenu robna kuća je bila u izrazito lošem stanju i opustošena do neprepoznatljivosti.²⁸

²⁸ Grgur Marko Ivanković, "Secesijska arhitektura u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj", u: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15.12.2003.-31.3.2004., ur. Anđelka Galić, et al. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003.), 53.

Radikalnim izmjenama robna kuća Stanetty (tada zgrada Narodne trgovine) i susjedna barokna prizemnica prenamjenjene su za potrebe trgovačkog poduzeća Narodni magazin te su 1966. godine obje zgrade su porušene i izgrađen je novi objekt – današnja zgrada NAMA-e.²⁹

5.3. Kino Urania

Kino Urania nalazi se na istočnoj strani Sakuntala parka, skladno okružena secesijskom arhitekturom. Samostojeća građevina na sjeveroistočnim dijelom odvojena je od stambene jednokatnice na Šetalištu kardinala Šepera kolnim prilazom, a na jugozapadnoj strani od ugaone katnice većim vrtom (sl.13). Kino je izgrađeno na inicijativu Dušana Plavišića koji je Gradskom poglavarstvu iznio potrebu za kinematografom u Osijeku te predložio da se isti izgradi na praznoj parceli Matilde Gillming.³⁰ Matilda Gillming je 1905. godine kupila dvije parcele na kojima je htjela izgraditi dvije reprezentativne jednokatne kuće. Monumentalnu jednokatnu uglovnicu Gillmingovi su izgradili 1906. godine, ali izgradnja na drugoj častici nije se ostvarila u ugovorenom roku koji se uz molbe Gradskom poglavarstvu u nekoliko navrata produživao.³¹ Dok su trajali razgovori Matilde Gillming i osječkog poglavarstva oko neizgrađene čestice Dušan Plavišića se javio sa svojim prijedlogom za zgradom osječkog kinematografa. U molbi za dozvolu gradnje Plavišić ističe kako će zgrada biti građena od armiranog betona prema najmodernijim građevnim principima. Također, obećao je da će se izgradnja završiti, a kino otvoriti najkasnije do konca rujna 1912. godine. Već sljedećeg dana po primitku Plavišićeve molbe oglasila se Matilda Gillming koja se složila s Plavišićevim prijedlogom. Dva dana kasnije Gradsko poglavarstvo je jednoglasno donjelo odluku da se dopušta Plavišiću da na Gillminginoj parceli podigne zgradu kinematografa.³²

Po primitku građevinske dozvole, u prosincu iste godine Plavišić osniva dioničarsko društvo pod nazivom „Urania i kino d.d.“ te zadužuje Viktora Axmanna da osmisli nekoliko varijanti kina s pripadajućim prostorijama. Prvu varijantu nacрта Axmann radi istoga mjeseca, a već u siječnju 1912. godine predlaže nove nacрте za gradnju kinematografa Urania prema kojemu se

²⁹ Vesna Božić Drljača, „Skupština općine Osijek - Projektna dokumentacija 1945.-1989.“. (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2003.), 420-421.

³⁰ Grgur Marko Ivanković, *Ostavština osječke slobodno zidarske lože „Budnost“: Muzej Slavonije Osijek, srpanj-prosinac 2003. katalog izložbe*, (Osijek: Muzej Slavonije, 2003.), 77.

³¹ Ivanković, *Ostavština*, 77.

³² Ivanković, *Ostavština*, 79.

kinematograf gradi. Kopanje zemlje za temelje započelo je 1. ožujka, a kamen temeljac postavljen je 15. ožujka 1912. godine.³³

Viktor Axmann pri projektiranju naglašava funkcionalnu organizaciju prostora kinematografske zgrade. Kino Urania ima nepravilnu dispoziciju, a kino je strogo odijeljeno od pomoćnih prostorija susjedne visokoprizemne zgrade. Glavno pročelje kina je konveksno istaknuto. Na središnjem dijelu pročelja se nalaze troja dvokrilna vrata do kojih se prilazi širokim stubama konveksnog tlocrta. Stube su djelomično natkrivene konveksnom nadstrešicom vrata. S lijeve i desne strane ulaznih vrata nalazio se po jedan pravokutni prozor. Na bočnim stranama pročelja nalaze se segmentno zaključena dvokrilna vrata koja su služila kao izlaz iz foajea, a iznad njih su po tri uska prozora koji dodatno osvjetljavaju gornji kat. U gornjoj zoni, iznad ulaza nalazi se polukružni balkon s troja dvokrilnih vrata, a iznad balkona pročelje je rastvoreno velikim vertikalno ritmiziranim svjetlarnicama. Zona kata s balkonom je flankirana pilastrima i stiliziranim štitovima u području kapitela. Visoki prelomljeni zabat je ukrašen bordurom i oslanja se na bočne pilastre. Pročelje je zaključeno zabatom oblikovanim prelomljenom krivuljom s reljefom maskerona i upisanom godinom gradnje.

U unutrašnjost zgrade ulazi se kroz foaje gdje je bio kiosk za prodaju karata, a s njegovih bočnih strana ulazi se u kino dvoranu. Uz bočne zidove foajera su se nalazila i dva stubišta koja su vodila na kat na kojem se nalazila galerija kino dvorane. U prizemlju se nalazi pravokutna dvorana gledališta koja je flankirana dvama dugim hodnicima, a iza pozornice se nalazi pravokutna prostorija strojarnice. Na katu se nalazi balkon koji pokriva dvije trećine gledališta prizemlja. Balkon je opremljen sa šest redova sjedala i trima otvorenim bočnim ložama sa svake strane kao zasebnim jedicama (sl.14). Naslonjenu na zgradu kina Axmann projektira visokoprizemnu zgradu uprave kina s jednim ulazom uz sjeverni izlaz kina, a drugim na krajnjem lijevom dijelu sjevernog pročelja. Prostor upravne zgrade organiziran je kao niz od sedam velikih soba za društvena okupljanja s velikom pravokutnom dvoranom s plitko istaknutom „apsidom“. Prostor prvog kata upravne zgrade kina Axmann oblikuje za potrebe slobodnozidarske lože. Prvom katu se pristupa dugačkim stubištem sa četiri podesta. Iz stubišta je ulaz u pravokutnu prostoriju s plitkim polukružnim erkerom na kojem su tri uska prozora. Iz prostorije vode dvojna vrata, jedna vode u malu ostavu, a druga u veću usku pravokutnu prostoriju. Iz te prostorije desno se nalazi

³³ Ivanković, *Ostavština*, 81.

mala nusprostorija, a lijevo dvokrilna vrata kroz koja se ulazi u veliku dvoranu s konkavnim završetkom pred kojim se nalazi konveksni podij. Desno od apside uska vrata vode u nepravilnu prostoriju s prozorom okrenut prema svjetlarniku. Iz tlocrtnog plana vidljiva je jasna razlika između dva kata. Prizemlje karakteriziraju prostori profane namjene, dok je katni sakralni. Axmann, kao pripadnik slobodnozidarske organizacije, bio je upoznat s tajnim djelatnostima lože stoga je znao kako funkcionalno oblikovati prostor kako bi zadovoljio potrebama organizacije (sl.15).

Kinematograf je u potpunosti izgrađen u šest mjeseci te je 19. rujna 1912. godine održana prva kinopredstava.³⁴ Kino dvorana Urania je najočuvaniji primjer rane kinoarhitekture u Hrvatskoj. Predstavlja vrlo uspješnu arhitektonsku realizaciju funkcionalno novog tipa arhitekture budući da je projektirana isključivo kao kinematograf, dok su sličniji projekti u drugim hrvatskim gradovima projektirani s pozornicom za varijetetske predstave s mješovitim programima.³⁵ Viktor Axmann je u vrijeme projektiranja kina Uranie iza sebe imao iskustvo značajnih projekata od kojih se ističu neizvedeni projekt Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku, o kojemu će u nastavku biti riječi, te, u domeni kinematografa, neizvedeni projekt za kino-kazalište Mirka Buchlera iz 1911. godine.³⁶ Spomenutim iskustvom i razumijevanjem problematike novog građevnog tipa, Axmann daje jednostavno, logično i funkcionalno rješenje kojemu ne izostaje estetska jasnoća i primjerenost secesijskom stilu.

6. Urbanističko djelovanje

Grad Osijek je izrastanjem u istaknuti industrijski grad krajem 19. stoljeća doživio veliku ekspanziju stanovništva koja je sa sobom povlačila niz urbanističkih problema. Nesporazumi i nepripremljenost gradskih vlasti za veliki priljev stanovništva koji je zahtijevao novu izgradnju rezultirao je stihijskom izgradnjom. U gradskoj periferiji, koja u to vrijeme nije bila osobito daleko od središta grada, nastanilo se stanovništvo sa sela i okolnih manjih mjesta. Početkom 20. stoljeća gradsko središte je postalo nefunkcionalno i neprimjereno za budući daljnji razvoj grada. Dolazak izrazito siromašnog stanovništva rezultiralo je nekvalitetnom stambenom izgradnjom.³⁷

³⁴ Ivanković, *Ostavština*, 83.

³⁵ Ljiljana Vujanić, „Arhitektura ranih kinematografa u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na kino Urania u Osijeku.“ *Život umjetnosti* 58, br. 1 (1996): 88-99.

³⁶ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 148-154.

³⁷ Martinčić, Hackenberger, *Osječka arhitektura*, 7.

Viktor Axmann 1906. godine pristupa izradi urbanističkih rješenja za blokove unutar šireg gradskog središta. Riješenje za probleme nalazi u ostacima velikih vrtova između blokova, poput Kapucinskog vrta južno od Kapucinskog samostana, te radi niz urbanističkih osnova za revitalizaciju i novu izgradnju na tim prostorima. U izradi osnova Axmann se priklanja idejama promotora teorije modernog urbanizma Camilla Sittea.³⁸

U svojim prvim radovima, po povratku u Osijek, Axmann počinje razvijati ideju izgradnje novih uličnih blokova i povezivanja grada po strukturi i funkciji. Na neizgrađenim prostorima, poput lučkog polja na kojemu Axmann projektira kuću Čačinović, zamišlja novi gradski blok za suvremenu izgradnju.³⁹

6.1. Prostor između Deszathyjeve i Kapucinske ulice

Viktor Axmann u više navrata se suočava s prostorom Kapucinskog vrta, odnosno bloka između Deszathyjeve, današnje Ulice Hrvatske Republike, i Kapucinske ulice. Godine 1906. izrađuje „Osnovu ulice koja spaja Deszathyjevu i Kapucinsku ulicu“ u kojem dvije ulice spaja novom dugačkom pravolinijskom ulicom. S obje strane smješta po dvanaest objekata s malim dvorištima čiji su tlocrti različito riješeni, dok uglove ulica zaobljava. Objekti imaju simetričnu tlocrtnu dispoziciju. Predviđena je izgradnja zgrada s jednim ili dva stana na etaži.⁴⁰

Dvije godine kasnije, 1908. izrađuje „Parcelizaciju Kapucinskog vrta između Deszathyjeve i Kapucinske ulice“. Izgradnjom nove ulice predviđeno je rušenje stare zgrade Centralne štedionice u Osijeku i dijela trošnog Kapucinskog samostana. Nova ulica je trebala biti 16 metara široka. Na polovini ulice je bio zamišljen Tržni trg koji je završavao s velikom tržnicom na kat. Tržni trg je trebao biti širok 36 metara i dugačak oko 60 metara. Axmann je isticao važnu ulogu tržnice kao središte života grada. Tržnicu je shvaćao kao važno okupljalište i mjesto druženja građana. U pravcu crkve sv. Jakova planiran je novi samostan te novo rješenje pročelja crkve. Postojeći prostor ispred crkve trebao se otvoriti prema ulici i zajedno s njom stvoriti novi manji trg. Preuzimanjem Centralne štedionice u Osijeku, Prva hrvatska štedionica u Zagrebu je naručila od Axmanna izradu projekta za novu ulicu između Deszathyjeve i Kapucinske ulice. Drugu varijantu

³⁸ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 121.

³⁹ Viktor Ambruš. „Kritika i problemi prostornog razvoja Osijeka“. u: Tihomir Jukić, Srećko Pegan. Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka : kritika i prijedlozi. (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2005.), 80.

⁴⁰ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 289.

„Parcelizacije Kapucinskog vrta“ Axmann radi 1910. godine kojim uvodi minimalne razlike (sl.16).⁴¹

Niti jedan Axmannov projekt povezivanja dviju ulica nije realiziran. Tek 1960. godine „Provedbenim planom Blok centar I“ djelomično je realizirana ideja Viktora Axmanna no novo rješenje nije slijedilo njegove visoke urbanističke kriterije.

6.2. Osnova ulice i produljenje Deszathyjeve do Franjine ulice

Deszathyjeva ulica je bila jedna od dominantih ulica u gradu, a njen tok prema zapadu je spriječavala Županijska ulica koja se protezala u smjeru sjever-jug. Kako bi poboljšao funkcionalnost tog dijela grada Axmann 1908. godine radi osnovu nove ulice i produljenje Deszathyjeve u smjeru Franjine ulice (današnje Zadarske ulice) čime nastavlja logički smjer ulice. U novoj ulici zamišlja zonu kvalitetnog stanovanja sa sedam jednokatnih zgrada sa simetrično postavljenim erkerima na obje strane ulice. Na svakoj strani planirana su dva komforna strana sa spavaćim sobama okrenutim na strani do ulice, a gospodarskim prostorijama na strani okrenutoj dvorištu (sl.17).⁴²

Produljenje ulice nije realizirano. Šezdesetih godina je trajno onemogućena izvedba Axmannove zamisli izgradnjom četverokatnice na početku nove ulice. Intervencija je pokazala nerazumijevanje projektanta i gradskih vlasti prema urbanizmu grada.

6.3. Osnova parcelacije za gradilište Štark i Goldstein

Na tragu Axmannovih osnova za parcelaciju zemljišta Kapucinskog vrta nastaje osnova za stvaranje nove ulice između Deszathyjeve i Gundulićeve ulice 1912. godine. Nova ulica je planirana na zemljištu Štark i Goldstein i njeno rješenje trebalo je otvoriti najbržu pješačku komunikaciju središta grada s Glavnim kolodvorom. Axmann je isprojektirao samo prizemlje zgrada u jednoj četvrtini ulice. Zamislio je po tri zgrade na svakoj strani ulice s po dva stana s tri velike sobe na etaži. Završetak ulice prema Gundulićevoj je istaknuo sa snažno naglašenim uglovnicama. Uz estetsku, nova ulica je imala i regulacijsku i funkcionalnu ulogu, trebala je dovesti u ravnotežu postojeće prostorne suodnose u središtu grada (sl.18).⁴³

⁴¹ Ambruš, „Kritika i problemi“, 80.

⁴² Ambruš, „Kritika i problemi“, 81.

⁴³ Ambruš, „Kritika i problemi“, 81.

Stvaranja nove ulice nije upotpunosti realizirano prema Axmannovoj zamisli, ali krajem 2000-ih godina napravljena je nova ulica koja je povezala Ulicu Hrvatske Republike s Gundulićevom ulicom. Dobila je naziv – Prolaz Ante Slavičeka – po slavnom osječkom arhitektu koji je na tome prostoru živio i djelovao.⁴⁴

6.4. Sakuntala park

Urbanističko rješenje prostora Sakuntala parka postaje aktualno još 1906. kada Axmann radi kuću Čaćinović na novoparceliziranom prostoru lučkog polja. Izgradnjom kuće, neposredna slobodna zemljišta na tome prostoru su postala su još vrijednija te su mnogi investitori i arhitekti bili zainteresirani za ulaganja na toj lokaciji. Visoka svijest građana i ekonomska snaga grada nisu dozvolila stihijsku gradnju već su shvatili potrebu urbanističkog rješenja toga prostora. Za izradu rješenja bio je zadužen Viktor Axmann koji 1910. godine stvara jedinstveno rješenje projektirano u secesijskom slogu skladnih suodnosa urbanizma, arhitekture, skulpture i hortikulture (sl.19).⁴⁵ Axmann stvara prostor visoke ambijentalne vrijednosti koja udovoljava potrebama i željama čovjeka, a osmišljena je kao prostor za odmor i meditaciju.

Prostor koji oblikuje omeđen je remizom konjskog tramvaja na istoku, Kapucinskom ulicom na jugu i rijekom Dravom na sjeveru. Axmann oblikuje asimetrično koncipiran park s vijugavim stazama. Na istočnoj strani je cvjetna rundela sa skulpturom Sakuntale i kamenim sfingama na južnom ulazu u park. Staze imaju nepravilan tok, a svojom fizionomijom, različitim razinama zelenila, skupinama patuljastog drveća i krošnji drveća park postaje sastvanim dijelom arhitekture.⁴⁶ Zakrivljenost Kapucinske ulice dodatno naglašava senzibilitet prostora čime dokida s monotomnom transverzalom glavne osječke ulice. Na tragu međusobne harmonije arhitekture i urbanizma, Axmann 1912. godine gradi kino Uraniu.

Prostor parka Axmann je nastojao oplemeniti skulpturom biskupa J. J. Strossmayera kojeg je planirao postaviti u osi Šamačke ulice, u kojoj je Strossmayer rođen. Još 1906. godine prikupljen je novac za podizanje spomenika, koji nikada nije podignut, za kojeg je akademski kipar Rudolf

⁴⁴ Grgur Marko Ivanković, „Kuća Nossan: Jednokatnica modernog secesijskog stila za iznajmljivanje“, Glas Slavonije, pristupljeno 23.6.2023., <https://www.glas-slavonije.hr/kolumna/56/5288/Jednokatnica-modernog-secesijskog-stila-za-iznajmljivanje>

⁴⁵ „Secesija: slobodnog i kraljevskog grada Osijeka“, ur: Julije Martinčić, (Zagreb, Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, 2001.), 36.

⁴⁶ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 140.

Valdec 1909. godine načinio skicu. Axmann je radio na idejnom rješenju lokacije spomenika na sjeveroistočnoj strani parka te je predvidio povišeni plato s niskom ovalnom ogradom, a u središtu platoa postament naglašenih rubova. Slično rješenje je načinio i Valdec postavljajući skulpturu na visoki postament okružen potkovičastom niskom ogradom.⁴⁷

Park je ime dobio po skulpturi Sakuntale koja predstavlja glavnog lika iz istoimene Kalidasine drame iz 5. stoljeća. Do tada, park je nosio ime po obitelji Le Maitre, vlasnicima jedne od kuća na njegovom zapadnom rubu. Postavljanjem skulpture u parku među Osječanima se uvriježio nikada pravno kodificiran naziv – Sakuntalin park. Skulpturu je izradio slabo poznati njemački historicistički kipar Gottwald Kuhse 1881., a u kamenu ga je izvela tvrtka Ernst March Sohne u Charlottenburgu kod Berlina 1883. godine. Skulpturu Sakuntale je vjerojatno naručio Gospodarski odbor grada, a u park je postavljena početkom lipnja 1892. godine (sl.20) te joj se ubrzo pridružuju dvije skulpture sfingi koje su smještene na južnom ulazu u park.⁴⁸

6.5. Hrvatsko narodno kazalište

Pitanje izgradnje Narodnog kazališta u Osijeku je početkom 20. stoljeća bilo aktualno u gradskom zastupstvu. Prateći zagrebački primjer izgradnje neobaroknog kazališnog zdanja 1895. godine, u osječkom intelektualnom krugu aktualiziralo se isto pitanje. Razgovor o izgradnji kazališta započeo je 1909. godine objavom glasila „Projekt gradnje novog kazališta u Osijeku“⁴⁹ u kojemu, između ostalih, budući osječki gradonačelnik dr. Ante Pinterović piše o kazalištu kao narodnoj i kulturnoj potrebi. U glasilu Viktor Axmann iznosi detaljan troškovnik i opis izgradnje kazališta. Jedan od glavnih razloga za izgradnju nove zgrade navode se nedostaci *stare* zgrade u Županijskoj ulici – „a) opasnost od vatre, b) nedostatci sa higijenskog gledišta, c) nespretnost pozornice i hieničkih prostorija, d) pomanjkanje spremišta, e) neudobnost gledišta i po gotovo f) izdaci gradske občine za najam sgrade“.⁵⁰ Kao primjer pri izgradnji i opravdanosti troškova izgradnje Axmann navodi kazalište u Mindenu u Njemačkoj „koje bi po slogu i po svrsi odgovaralo za naše prilike“.⁵¹ U raspravi o lokaciji novog kazališta istaknula su se dva mjesta (sl.21) – u

⁴⁷ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 143.

⁴⁸ Dragan Damjanović, „Srednjoeuropski park posvećen mitološkoj indijskoj kraljici – Sakuntala park u Osijeku“. Zbornik Dana Cvita Fiskovića IV. (2012): 149-158.

⁴⁹ „Projekt gradnje novog kazališta u Osijeku“, (Osijek: Prva hrvatska dionička tiskara, 1909.)

⁵⁰ „Projekt gradnje“, 48.

⁵¹ „Projekt gradnje“, 48.

produljenju Chavrakove ulice (danas Europske avenije) nasuprot Pukovnijskom vrtu (danas Perivoju kralja Tomislava) i na Žitnom trgu (danas Gajev trg).⁵²

Regulatornom osnovom iz 1912. godine određena je nova urbana matrica oko Tvrđe kojom je zamišljena izgradnja budućeg novog gradskog središta sa zgradama gradske vijećnice i kazališta. Godine 1913. donesena je odluka o izgradnji kazališta kao i odluka o reguliranju i produljenju ceste prema regulatornom planu. Osnovan je žiri u kojem su bili arhitekti Bolle, Vancaš i Gengenschon, podžupan Labaš, nadmjernik Čutuković, knjižar Bačić, gradski senator Hrabal i državni inženjer Šaj. Natječaj za nacрте zgrade kazališta raspisalo je gradsko poglavarstvo 1914. godine te je pristiglo deset nacрта. Žiri je odabrao tri rada, prvi pod šifrom „Stadtbielđ“ arhitekta Suppingera iz Budimpešte, drugi „Teuta“ rad arhitekta Ehrlicha i Kovačića te posljednji rad „Original“ Viktora Axmanna. Podijeljene su tri nagrade, a prvi rad predložen za otkup.⁵³ Budući da je iste godine započeo Prvi svjetski rat, a za vrijeme rata ekonomska situacija nije dozvoljavala monumentalniju izgradnju. Novo planirano gradsko središte sa zgradom kazališta i vijećnicom nikad nije izgrađeno. Tek su 1922. godine srušeni bedemi Tvrđe, a mnogi planovi za organiziranje i revitalizaciju novonastalog prostora nikada nisu ostvareni.⁵⁴

6.5.1. Natječajni rad „Original“

Osnovu za zgradu hrvatskog narodnog kazališta pod šifrom „Original“ napravio je Viktor Axmann kao natječajni rad za natječaj raspisan od strane gradskog poglavarstva grada Osijeka 1914. godine. Rad je nagrađen trećom nagradom.

Axmann je osmislio kazalište pravilne tlocrtne dispozicije s naglašenim poprečnim transeptom. U vestibul kazališta se ulazi preko devet stuba i petorama dvokrilnim vratima. Vestibul je elipsoidnog oblika i flankiraju ga blagajne nepravilnog oblika. Predvorje ispred gledališta iz vestibula ima tri ulaza (sl.22). Axmann je zamislio vertikalnu komunikaciju s gornjim katovima prema svojoj funkciji. Dva stubišta se nalaze sa svake strane u predvorju i dva sa svake strane u poprečnom transeptu. U stražnjem dijelu zgrade nalaze se pomoćne prostorije i skladišta (sl.23). Na prvome katu u prednjem dijelu nalazi se foaje eliptičnog oblika. Iz foajea je omogućen izlaz na terasu glavnog pročelja, a s druge strane lijevo i desno se iz foyera ulazi u buffet. Iz predvorja se

⁵² Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 129-130.

⁵³ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 178-179.

⁵⁴ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 179-180.

izlazi u dvoranu, odnosno na balkon potkovičastog oblika s pet redova sjedala i sedam loža, dok sa strane se nalaze garderobe i hodnici iz kojih se ulazi u po četiri bočne lože sa svake strane. U zadnjem dijelu su sobe za glumce (sl.24). Na drugom katu se nalazi foyer s velikim ustakljenim prozorima. Na lijevom i desnom rizalitom dijelu je terasa. U dvorani se nalazi balkon potkovičastog oblika sa četiri reda sjedala u centralnom dijelu i tri reda sjedala s bočne strane. U transeptu su sobe za statiste i pjevače, a u zadnjem dijelu je ženska i muška garderoba i krojačnica (sl.25). Na trećem katu je krovnište nad elipsoidnim foyerom s kupolom i krovnim prozorima. U prostoru transepta nalaze se tri velike dvorane, dvije za probe i jedan slikarski atelje (sl.26).⁵⁵

Zgrada kazališta zamišljena je kao građevina čiji je volumen sastavljen od više pravokutnih dijelova. Pročelje je stupnjevano prilaznim stubama, a prizemni dio glavnog pročelja je naglašeno altanom s balustradom koju nose jonski stupovi. Bočni rizaliti koji flankiraju glavni ulaz zaključeni su alegorijskim skulpturama borbenih kola s upregnutim lavovima. Skulpture su bočno postavljene. Središnji dio nadvisuje kupola s piramidalnim završetkom. Pročelje je ukrašeno geometrijskim dekorativnim elementima, prozorskim otvorima i geometriziranim vitrajima. Bočno pročelje je ritmizirano s dvanaest prozorskih osi koje prate tektoniku zgrade i njenu funkcionalnost. Uski dvokrilni prozori nadvisuju bočne ulaze, trokrilni i petokrilni prozori nalaze se na istaknutom bočnom rizalitu i polukružno nadsvođeni krovni prozori dodaju simetričnoj kompozicijskoj složenosti.⁵⁶

Zgrada Hrvatskog narodnog kazališta trebala se smjestiti na slobodnom prostoru jugozapadno od Tvrđe, no početkom Prvog svjetskog rata i nepovoljnom ekonomskom situacijom monarhije gradnja nije bila moguća te se od iste odustalo.⁵⁷

7. Društveno-politički rad

Osim kao predstavnik novog stila u arhitekturi – stila secesije, Axmann se dodatno istaknuo kao ugledan građanin, član više građanskih udruga i kao, najprije potpredsjednik, a zatim i predsjednik obrtničkog odjela Trgovačke i obrtničke komore. U vremenu svog mandata Axmann je požrtvovno i odgovorno radio na unaprijeđenju gradske privrede, od ekonomije preko prometa

⁵⁵ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 317-320.

⁵⁶ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 312-316.

⁵⁷ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 180.

i razvoja infrastrukture te do angažmana u području svoje struke. U godinama Prvog svjetskog rata, Axmann vrši službu gradskog zastupnika. U Gradskom zastupstvu odlučivalo se o svim ključnim pitanjima vezanim za grad. Istaknuo se u rješavanju problema elektrifikacije grada i boljeg rješavanja gradskog prometa uvođenjem električnog tramvaja te proširenju novog proširenog gradskog vodovoda.

Osim respektabilnog političkog djelovanja Axmann je vodio i aktivan društveni život. Kao što je priličilo svakom razvijenom europskom gradu, u Osijeku su osnivane humanitarne i dobrotvorne udruge čiji je član bio Axmann. Budući da je to bilo vrijeme bitnih socijalnih i ekonomskih promjena filantropska aktivnost je bila snažna. Mnoge od dobrotvorne udruge i njeni ugledni građani su nastojali humanitarnim akcijama pomoći ranjenicima, izbjeglicama i sirotinji.

Samostalno je osnovao društvo Viki stol 1912. godine koje je nastojalo humanitarnim ulogom svakog člana pomoći interesu grada i građana. Društvo Viki stol se najprije svakodnevno sastajalo u prostorijama ispod prostora lože „Budnost“ u visokoj prizemnici naslonjenoj na kino Uranium. Susreti se od 1916. godine nastavljaju u Srijemskom podrumu, a od 1920. godine članovi se nalaze u prostorijama Grand Hotela u Županijskoj ulici.⁵⁸ Članovi društva su bili imućniji građani, trgovci, javni i privatni činovnici te intelektualci.⁵⁹ Još jedna udruga u kojoj je Axmann bio aktivni član bila je Rotary klub, udruga osnovana 1929. godine po uzoru na svjetske Rotary klubove. Također, Axmann djeluje u udruzi Hrvatski radiša čiji su utemeljitelji bili arhitekti Axmann i Wranka te graditelji Malin i Rožić i kipar Leović. S vremenom je društvo postalo važan faktor u gospodarstvu grada.⁶⁰

Najznačajnija udruga čiji je član bio Axmann bila je Prva Masonska slobodnozidarska loža Budnost (Vigilantia). U masonski savez su primani ljudi koji su bili na dobrom glasu te nije bila bitna narodnost, društveni položaj ili političko uvjerenje. Nisu se propagirala nikakva načela no unutarnji obredi se nisu smjeli javno odavati i bili su tajni. Osječki masoni su imali značajnu ulogu u društvenom i političkom životu grada. Članovi su novčano pomagali kulturi i izgradnji grada. Zahvaljujući masonskim humanitarnim nastojanjima u gradu su podignute zgrade od velikog značaja. Ponajprije zgrada Sokolskog doma u Zvonimirovoj ulici, zatim jednokatnice Šegrtskog i

⁵⁸ Grgur Marko Ivanković. „Kino Urania bilo je prvo sjedište „Viki stola“, Glas Slavonije, pristupljeno 22.8.2023. <http://glas.hr/kolumna/56/5364/Kino-Urania-bilo-je-prvo-sjediste-Viki-stola>

⁵⁹ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 23.

⁶⁰ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 24.

Đačkog doma u Zagrebačkoj ulici 2 i 5 te skromnija jednokatnica Dječjeg doma u Strossmayerovoj ulici. Najznačajnije i najkreativnije secesijsko zdanje podignuto masonskim nastojanjima je kino Urania kojeg je projektirao Viktor Axmann. Kino Urania ujedino predstavlja vrhunac Axmannovog sveukupnog stvaralaštva. Uz zgradu kinematografa arhitekt je podigao visokoprizemnu zgradu uprave kina na čijem katu se smjestila loža i gdje je aktivno održavala sastanke i obrede.⁶¹ Zbog spora s vlasnicima kina loža pronalazi novi prostor u kući na Trenkovom trgu 1925. godine⁶² gdje se nalaze do 1940. godine kada dolazi do samoraspuštanja lože i sav uporabni i ritualni inventar, dokumentacija i literatura biva predana Muzeju Slavonije.⁶³

Dvadesetih godina 20. stoljeća dolazi do graditeljske stagnacije zbog nepovoljnih ekonomskih uvjeta po završetku Prvog svjetskog rata. Zbog tadašnjih društveno-političkih prilika 1922. Viktor Axmann svoje je ime slavenizirao u Vlodoje Aksmanović.⁶⁴ U tim godinama nastavlja aktivno sudjelovati u gradskoj politici te djelovati u raznim udrugama. Iako je prisutna stagnacija u graditeljstvu uslijed nepovoljnih ekonomskih uvjeta u prvim poslijeratnim godinama ona ne nestaje. Ruše se zidine Tvrđe te se raspisuje natječaj za regulaciju novog gradskog središta. U tim godinama Axmann gradi Jugoslavensku udruženu banku (1920.), Kirurški paviljon (1921.), kuću Granum (1922.) te Sokolski dom (1927.) na novonastalom prostoru nedaleko od Tvrđe. U godinama neposredno pred Drugi svjetski rat na prostoru nekadašnjih zidina projektirao je i izveo palaču Okružnog ureda za osiguranje radnika u Osijeku. Osim što je najveći dio njegovog arhitekturnog opusa ostvaren u Osijeku, u svojoj dugogodišnjoj djelatnosti radio je kao arhitekt u Đakovu⁶⁵, Donjem Miholjcu, Vukovaru, Vinkovcima, Dalju, Orahovici⁶⁶ i Slavanskom Brodu⁶⁷.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do novog državno-političkog uređenja nastankom SFRJ Jugoslavije te su svi protivnici ili potencijalni protivnici novog režima zatvarani. Još u studenom 1944. godine predsjedništvo AVNOJ-a je donijelo dalekosežni akt pod nazivom "Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih

⁶¹ Ivanković, *Ostavština*, 101.

⁶² Ivanković, *Ostavština*, 96.

⁶³ Ivanković, *Ostavština*, 101.

⁶⁴ Geiger, „Kada, gdje i kako“, 229-233.

⁶⁵ „Secesija“ - Crkva Presvetog Srca Isusova i Samostan Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu – novogradnja 1906. – 1908. Ars Sacra. pristupljeno: 22.8.2023., <http://izlozbe.dao.hr/index.php/izlozbe/ars-sacra/secesija-crkva-presvetog-srca-isusova-i-samostan-milosrdnih-sestara-sv-kriza-u-dakovu-novogradnja-1906-1908>

⁶⁶ Daniel Zec, „Axmannov hotel u Orahovici.“ *Osječki zbornik* Vol. 28, br. xx (2007): 189-203.

⁶⁷ Jasenka Kranjčević, „Prilog poznavanju urbanističko arhitektonskoga razvoja Slavanskoga Broda 1945.-1955.“ Prilozi za povijest Broda i okolice Vol. 3. str. 233.

osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile“ kojom je oduzimana sva imovina njemačkog Reicha i općenito osobama njemačke narodnosti na teritoriju Jugoslavije.⁶⁸ Dokument se nije pravedno koristio stoga je došlo do kolektivne krivice njemačkog stanovništva te žrtve odmazde nisu bili samo pravomoćno okrivljeni već gotovo svi Nijemci ili osobe njemačkog podrijetla. Među njima se našao i Axmann koji je 1944. godine uhićen i odveden u sabirni radni logor u Valpovo. Za vrijeme boravka u logoru vršio je nadzor gradnje zgrade Okružnog ureda za osiguranje radnika u Osijeku prilikom čega je zadobio prijelom ruke te je ubrzo obolio od tifusa i umro u logoru 3. ožujka 1946. godine.⁶⁹ Sahranjen je na Aninom groblju u obiteljskoj grobnici u I. aleji, lijevo od glavnog ulaza u groblje.

Iako je svoj cijeli život posvetio gradu Osijeku, njegovoj izgradnji, modernizaciji, poboljšavanju životnog standarda, a ponajprije istaknutim humanitarnim radom, novi režim se nepravedno i neljudski podnio s njime. Sudeći po spomenutom dokumentu AVNOJ-a svo Axmannovo vlasništvo i inventar njegove građevinske tvrtke postao je državnim vlasništvom.

8. Zaključak

Viktor Axmann jedan je od najznačajnijih osječkih arhitekata s početka 20. stoljeća. Pripada generaciji koja je utemeljila i afirmirala secesiju i modernu u Osijeku. Značajan dio svog arhitektonskog opusa ostvario je u Osijeku u prvoj polovici 20. stoljeća. Karakterizira ga moderni duh, poštovanje tradicije te visoka svijest o značenju arhitekture u društvu. Iako po struci arhitekt, uvelike je bio svjestan važnosti urbanizma u razvoju grada te je u tome pogledu za Osijek važan kao i Milan Lenuci za Zagreb. U oblikovanju grada pažnju posvećuje najmanjim detaljima poput izloga, kioska, svjetiljki i čekaonica za tramvaj.

Svoje arhitektonsko znanje stekao je u Münchenu, a daljnju naobrazbu u Wagnerovom Beču. Iz ljubavi prema rodnom gradu vraća se u Osijek gdje ubrzo preuzima vodeću ulogu u razvoju grada kao aktivni sudionik raznih natječaja te kao politička ličnost. Zahvaljujući svojoj kulturnoj širini i vrsnoj naobrazbi sudjelujući u arhitektonskim i urbanističkim natjecajima daje nove prijedloge za bolje i funkcionalnije oblikovanje i razvoj grada. Akademsku naobrazbu stekao je na

⁶⁸ Tomislav Anić, „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.“ *Časopis za suvremenu povijest* 39, br. 1 (2007): 25-62.

⁶⁹ Ambruš, „Viktor Axmann“ [doktorska disertacija], 32.

postulatima gradnje 19. stoljeća no nakon studija prihvaća secesiju i njene principe. U kasnijim godinama priklanja se avangardnim tendencijama, odnosno modernizmu.

Axmannovo rano osječko razdoblje pod značajnim je utjecajem secesijske arhitekture i bečke škole Otta Wagnera. Od prve narudžbe po povratku u rodni Osijek, secesijske uglovnice kuće Čaćinović, preko robne kuće Stanetty do jednog od najznačajnijih zdanja hrvatske secesije – kina Uranie. Axmann svakom od projekata pristupa i s urbanističkog stajališta. Kuća Čaćinović temelj je za razvoj i širenje grada prema istoku. Parcelizacijom i oblikovanjem područja Lučkog polja Axmann stvara novu cjelinu visokog značaja koju upotpunjuje urbanističkim rješenjem Sakuntala parka. Kruna skladnog suodnosa urbanizma, skulpture, hortikulture i arhitekture je zgrada kina Uranie izgrađenog 1912. godine.

Spomenuti afinitet prema urbanizmu vidljiv je u Axmannovim inovativnim rješenjima proboja i stvaranja novih ulica u užem središtu grada. Njegova rješenja nažalost nisu realizirana, ali da su ostvarena dodatno bi estetski i funkcionalno oplemenila grad. Skladnim prostornim odnosima i arhitektonskim sklopovima nastojao je stvoriti prijekopotrebna temelje za zdrav razvoj grada. Prijelomom za lokaciju novog kazališta Axmann je dao prednost estetskom izgledu urbane forme i nastojao je stvoriti prostor primjeren čovjeku koji funkcionira u odnosu arhitekture i parkovnih površina.

Politička situacija krajem Prvog svjetskog rata Hrvatsku ujedinjuje u novu državu sa Srbima i Slovencima i udaljava od Beča i Europe. Poratna ekonomska situacija ne pogoduje novoj izgradnji te dolazi do svojevrstne stagnacije.

Uslijed poratne graditeljske stagnacije i Hrvatskog ujedinjena u državu sa Srbima i Slovencima u Axmannovom opusu zapaža se kreativna sloboda i novi izraz koji ide u korak s modernističkim tendencijama toga vremena. Njegov arhitektonski rukopis karakterizira laka prilagodljivost i brza primjena novih materijala te postepen raskid sa secesijom. Projektima kuće Granum (1921.), Jugoslavneske banke (1922.) i Bakterološkog zavoda dolazi do redukcije secesijskih dekorativnih elemenata. U svom zreлом razdoblju Axmann pripada stilu moderne i opus mu je istovjetan s opusima vodećih hrvatskih arhitekata moderne – Albinijem, Antolićem, Denzlerom, Iblerom i dr. Iako mu kasniji arhitektonski opus karakteriziraju modernističke tendencije, u projektu za Sokolski dom (1928.) gradi zgradu u duhu klasicizma s pročeljem grčkog hrama.

Nesretna sudbina je Axmanna prekinula u stvaralačkom usponu. U zrelim godinama arhitektov entuzijazam nije jenjavao. Za vrijeme boravka u logoru, i dalje je vršio svoju dužnost te nadgledavao izgradnju Okružnog ureda za osiguranje radnika (današnjeg Doma zdravlja). Njegovom smrti stvorena je praznina u razumijevanju grada s mnogo različitih aspekata koja od tada nije upotpunjena. Axmannove urbanističke ideje u razdoblju nakon njegove smrti su zanemarene te su napravljeni brojni propusti, a njegovi prijedlozi nisu ni poslužili kao uzor kasnijim intervencijama.⁷⁰

Značajan arhitektonski i urbanistički opus, kao i humanitarni i filantropski rad Viktora Axmanna ostavio je trajan trag u gradu Osijeku. Njegov angažiran, vizionarski, stručan i kreativan rad stavlja ga uz bok s najznačajnijim hrvatskim arhitektima početka 20. stoljeća.

⁷⁰ Ambruš, „Kritika i problemi“, 81.

9. Literatura

1. „Aksmanović, Vladoje“, Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983.. pristupljeno 2.9.2023.,
<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=364>
2. Ambruš, Viktor. „Kritika i problemi prostornog razvoja Osijeka“. u: Tihomir Jukić, Srećko Pegan. *Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka : kritika i prijedlozi*. (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2005.), 80-81.
3. Ambruš, Viktor. „Osijek na prijelazu u 20. stoljeće.“ *Peristil* 31-32, br. 1 (1988): 71-83.
4. Ambruš, Viktor. „Viktor Axmann i izgradnja modernog Osijeka“ [doktorska disertacija]. (Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 1997.)
5. Anić, Tomislav. „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.“ *Časopis za suvremenu povijest* 39, br. 1 (2007): 25-62.
6. Damjanović, Dragan. „Arhitektura klasicizma, historicizma i secesije u Slavoniji“, u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije drugi svezak: Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 27. travnja – 2. kolovoza 2009.*, ur. Branka Šulc, Vesna Kusin. (Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2009.), 424-433.
7. Damjanović, Dragan. „Srednjoeuropski park posvećen mitološkoj indijskoj kraljici – Sakuntala park u Osijeku“. *Zbornik Dana Cvita Fiskovića IV*. (2012): 149-158.
8. Gaćina, Sonja. „Parcelacija gradskog zemljišta u Osijeku i odredbe o izgradnji od 1899. do 1914. godine“, u: *Secesija u Hrvatskoj*. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, ur. Julijo Martinčić, Dubravka Hackenberger (Zagreb, Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 1999.)
9. Geiger, Vladimir. „Kada, gdje i kako je umro znameniti osječki arhitekt Vladoje Aksmanović (Viktor Axmann)? Prilog biografiji..“ *Osječki zbornik* Vol. 22-23, br. xx (1997): 229-233.
10. *Građevni red za gradove Osiek, Varaždin i Zemun u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji* (Zagreb: 1900.)
11. Ivanković, Grgur Marko. „Kino Urania bilo je prvo sjedište „Viki stola“, Glas Slavonije, pristupljeno 22.8.2023. <http://glas.hr/kolumna/56/5364/Kino-Urania-bilo-je-prvo-sjediste-Viki-stola>

12. Ivanković, Grgur Marko. „Kuća Nossan: Jednokatnica modernog secesijskog stila za iznajmljivanje“, Glas Slavonije, pristupljeno 23.6.2023., <https://www.glas-slavonije.hr/kolumna/56/5288/Jednokatnica-modernog-secesijskog-stila-za-iznajmljivanje>
13. Ivanković, Grgur Marko. „Secesijska arhitektura u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj“, u: *Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt*, Zagreb, 15.12.2003.-31.3.2004., ur. Anđelka Galić, et al. (Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2003.) 49-54.
14. Ivanković, Grgur Marko. *Ostavština osječke slobodno zidarske lože „Budnost“: Muzej Slavonije Osijek, srpanj-prosinac 2003. katalog izložbe*, (Osijek: Muzej Slavonije, 2003.)
15. Konjukšić, Vladimir. „Studenti arhitekture minhenske Tehničke škole iz jugoslovenskih zemalja do 1914. godine.“ *Peristil* 31-32, br. 1 (1988): 111-119.
16. Kranjčević, Jasenka. „Prilog poznavanju urbanističko arhitektonskoga razvoja Slavonskoga Broda 1945.-1955.“ *Prilozi za povijest Broda i okolice* Vol. 3. str. 233.
17. *Osječka arhitektura 1918.-1945*, ur: Julijo Martinčić, Dubravka Hackenberger, (Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2006.)
18. „Projekt gradnje novog kazališta u Osijeku“, (Osijek: Prva hrvatska dionička tiskara, 1909.)
19. „Secesija“ - Crkva Presvetog Srca Isusova i Samostan Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu – novogradnja 1906. – 1908. *Ars Sacra*. pristupljeno: 22.8.2023., <http://izlozbe.dao.hr/index.php/izlozbe/ars-sacra/secesija-crkva-presvetog-srca-isusova-i-samostan-milosrdnih-sestara-sv-kriza-u-dakovu-novogradnja-1906-1908>
20. „Secesija: slobodnog i kraljevskog grada Osijeka“, ur: Julije Martinčić, (Zagreb, Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, 2001.)
21. Sohr, Miloslav. „Gradnja željezničkih pruga u požeškoj županiji krajem 19. stoljeća.“ *Zbornik Janković II*, br. 2 (2017): 117-126.
22. Sršan, Stjepan. *Libera regiaque civitas Essek 1809. = (Slobodni kraljevski grad Osijek 1809)*, (Osijek: Muzej Slavonije, 1989.)
23. Tihomir Jukić i Srećko Pegan, *Prostorni i urbanistički razvoj Osijeka: kritika i prijedlozi*. (Zagreb: Arhitektonski fakultet, 2001.)
24. Vujanić, Ljiljana. „Arhitektura ranih kinematografa u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na kino Urania u Osijeku.“ *Život umjetnosti* 58, br. 1 (1996): 88-99.

25. Zec, Daniel. „Axmannov hotel u Orahovici.“ *Osječki zbornik* Vol. 28, br. xx (2007): 189-203.
26. *Znanstveni skup Secesija u Hrvatskoj, Osijek, 22.-24. listopada 1997.: zbornik radova*, (Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, 1999.), 196-198.

10. Slikovni prilozi

sl.1. Chavrakova ulica (razglednica, nepoznata godina i autor)

URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2236815273005518&set=gm.2207773022822199>

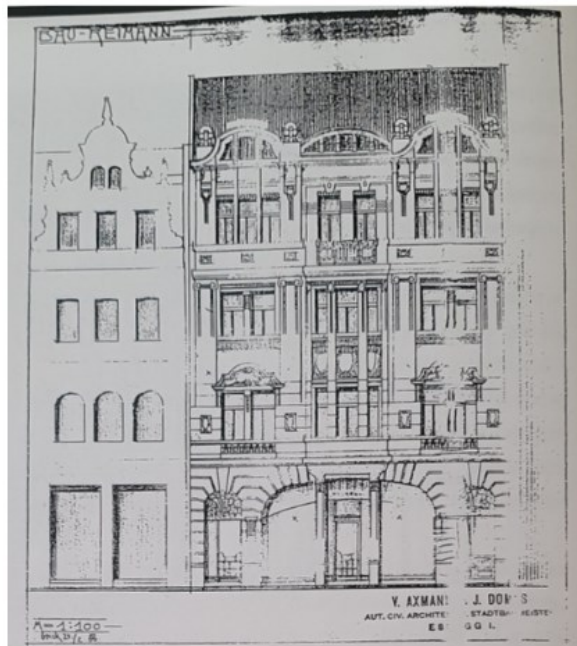

sl.2. Kuća Čačinović (fotografija, 2018. godina, autor Roko Poljak)

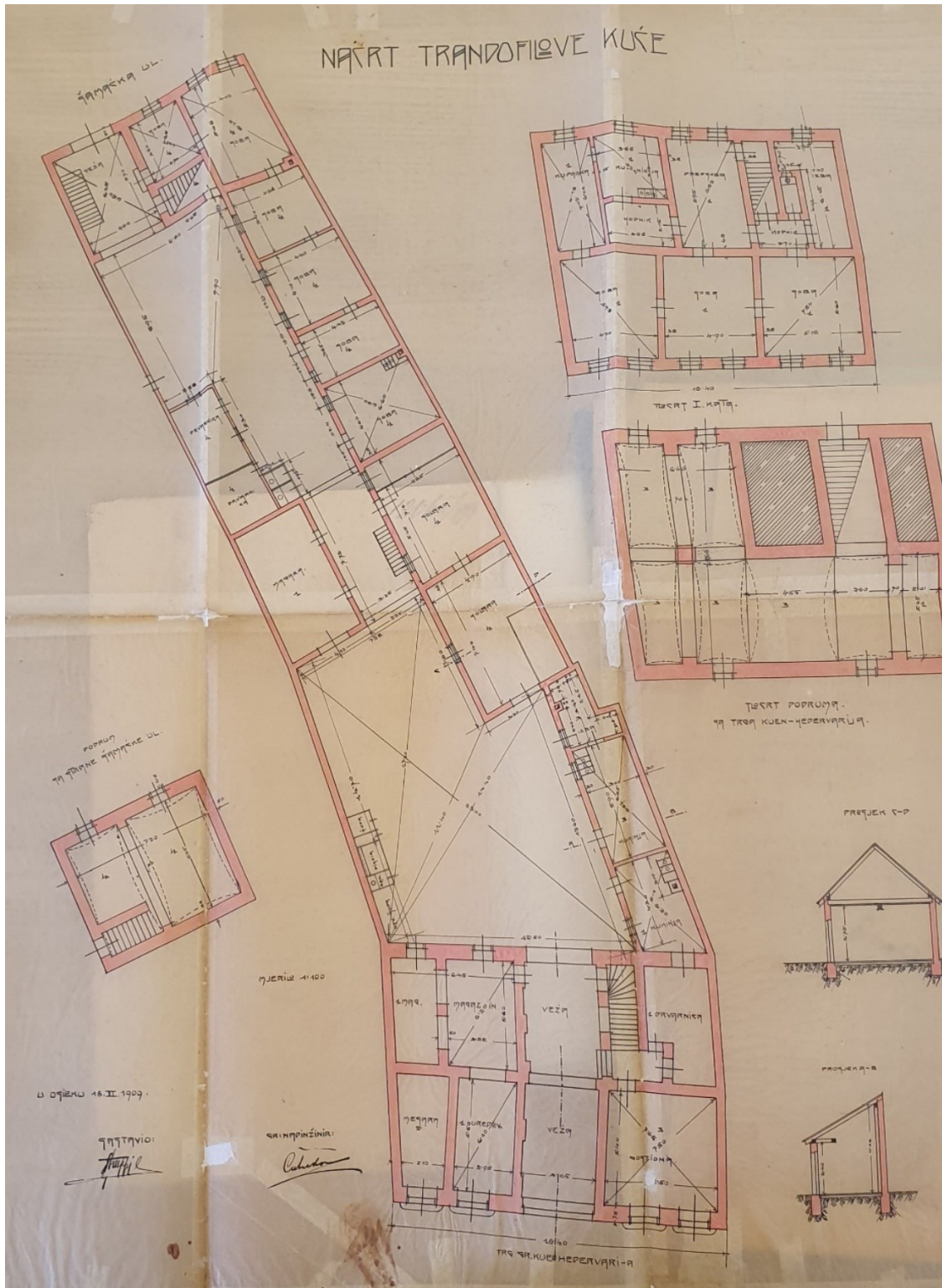
URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/b3/Kuća_Čačinović_-_arhitekt_Viktor_Axmman.jpg/590px-Kuća_Čačinović_-_arhitekt_Viktor_Axmman.jpg

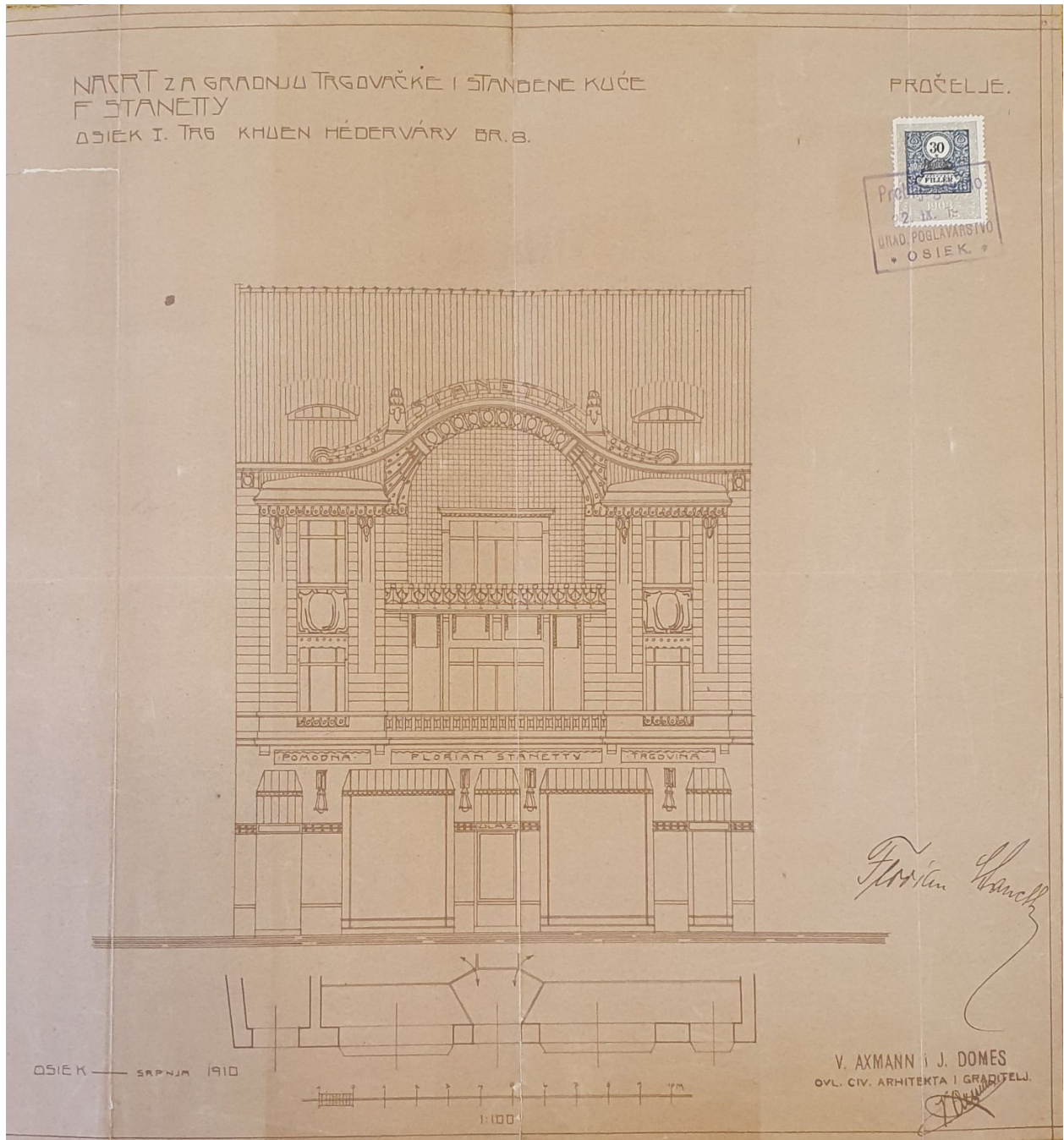
sl.3. Kuća Reimann (skica pročelja, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

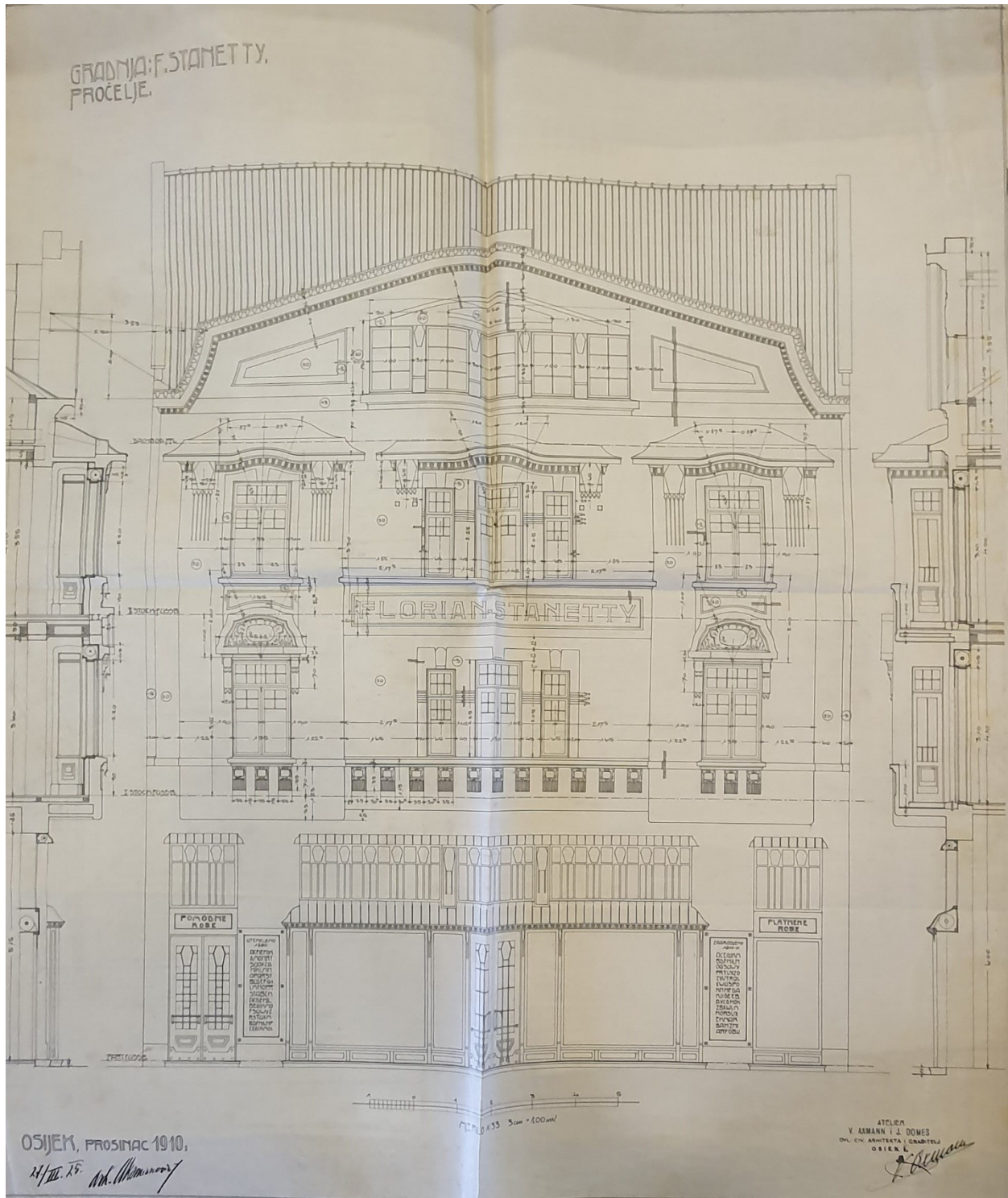
sl.4. Nacrt Trandofilove kuće (tlocrt, 1909., HR-DAOS-10, fasc. 139.7.)

sl.5. Robna kuća Stanetty – prva varijanta (skica pročelja, srpanj 1910., HR-DAOS-10, fasc. 139.7.)

sl.6. Robna kuća Stanetty – druga varijanta (skica pročelja, prosinac 1910., HR-DAOS-495, fasc. 64.6.)

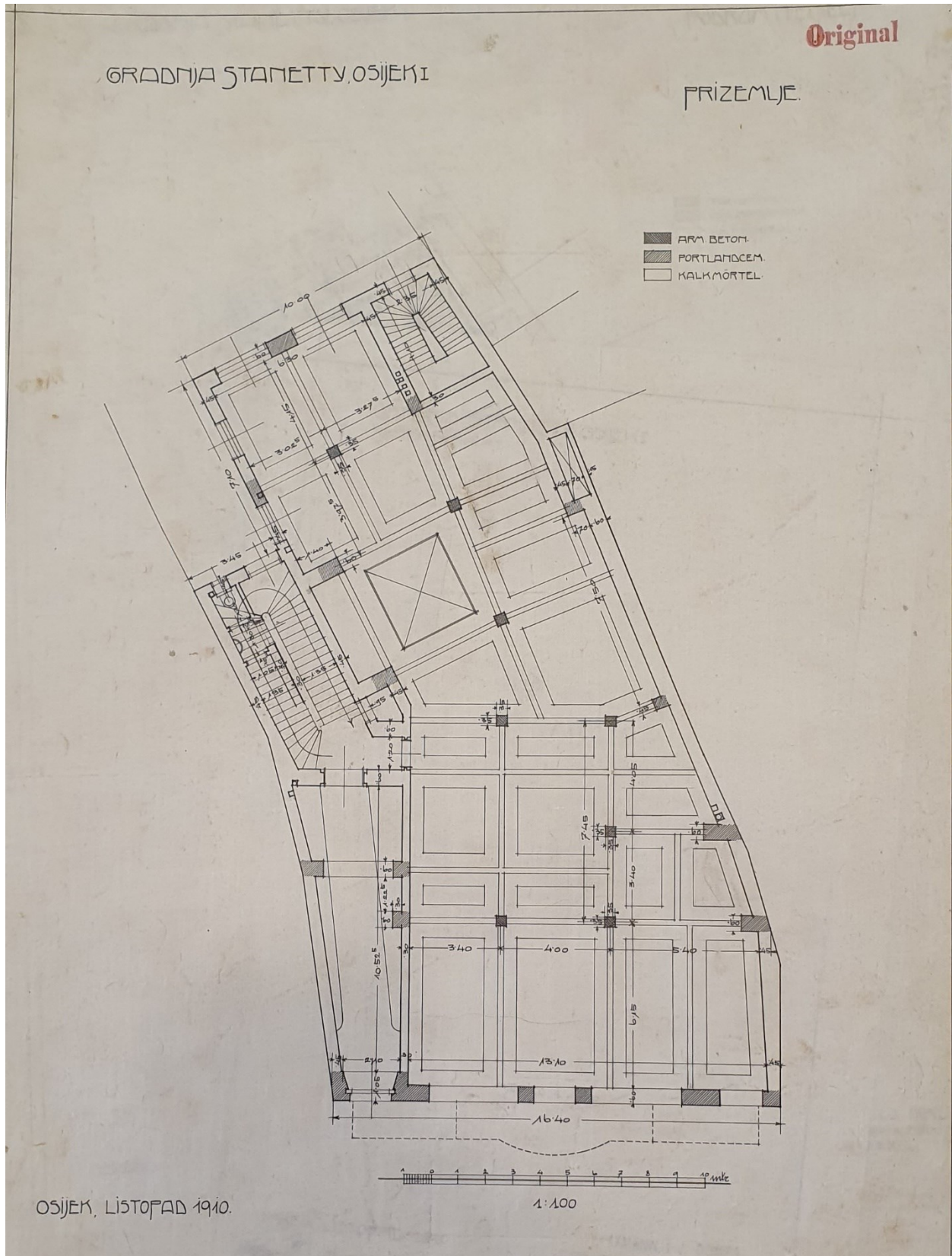
sl.7. Fotografija konjskog tramvaja s robnom kućom Stanetty u pozadini (fotografija, nepoznata godina i autor)

URL:

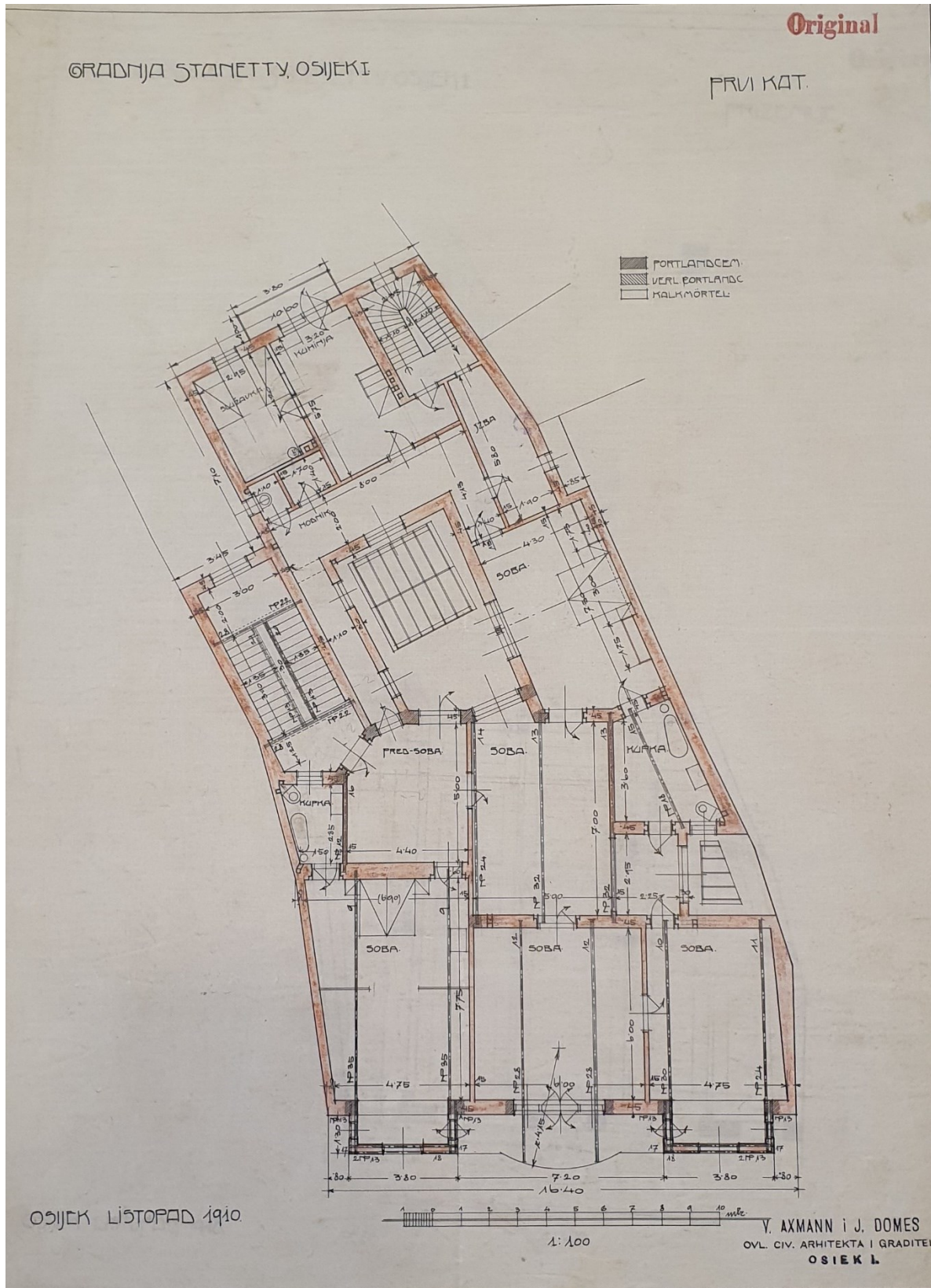
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=6446276788725991&set=gm.3395162644083225&id=1672209063045267>

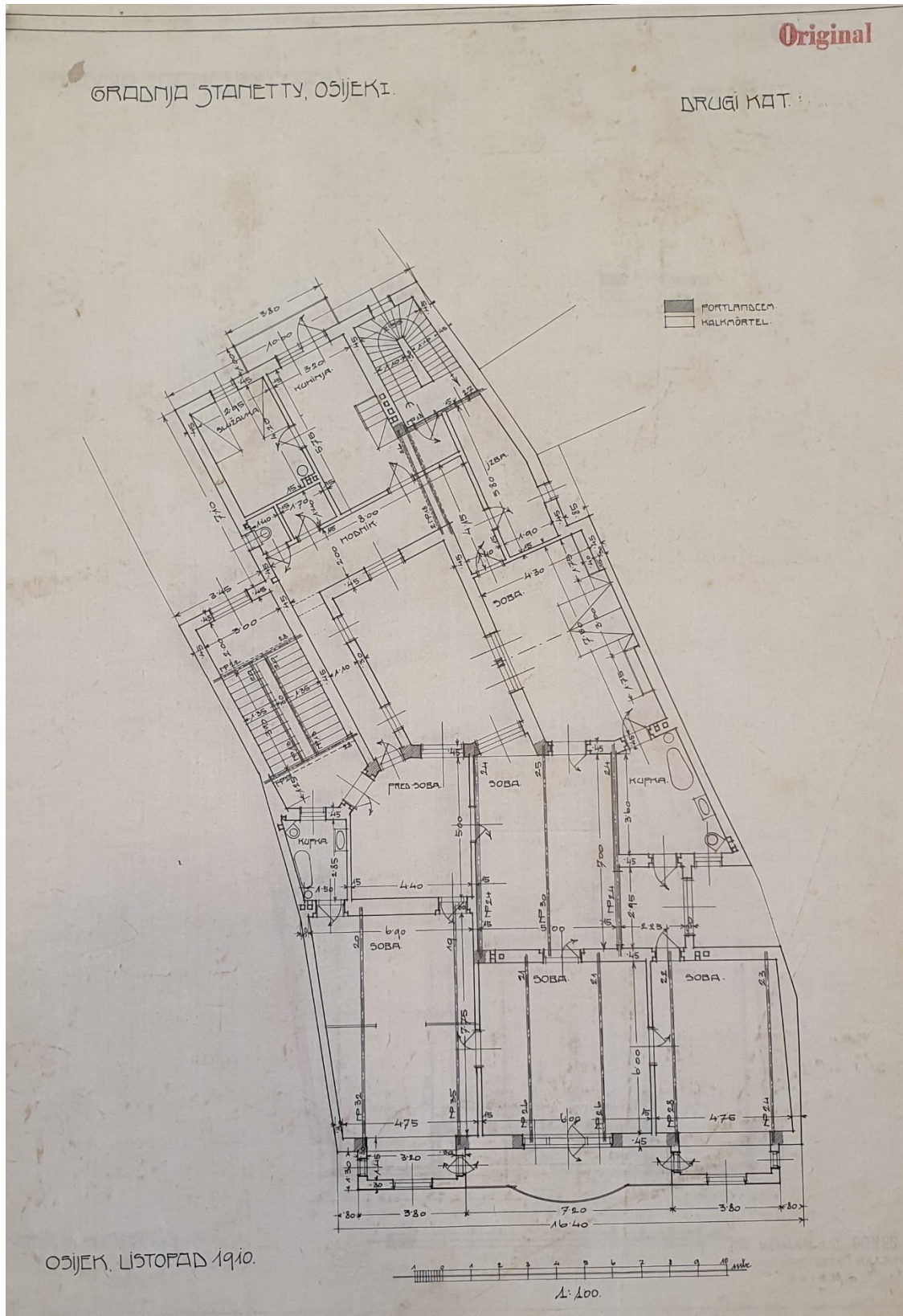
sl.8. Tlocrt prizemlja robne kuće Stanetty (tlocrt, listopad 1910., HR-DAOS-495, fasc. 64.6.)

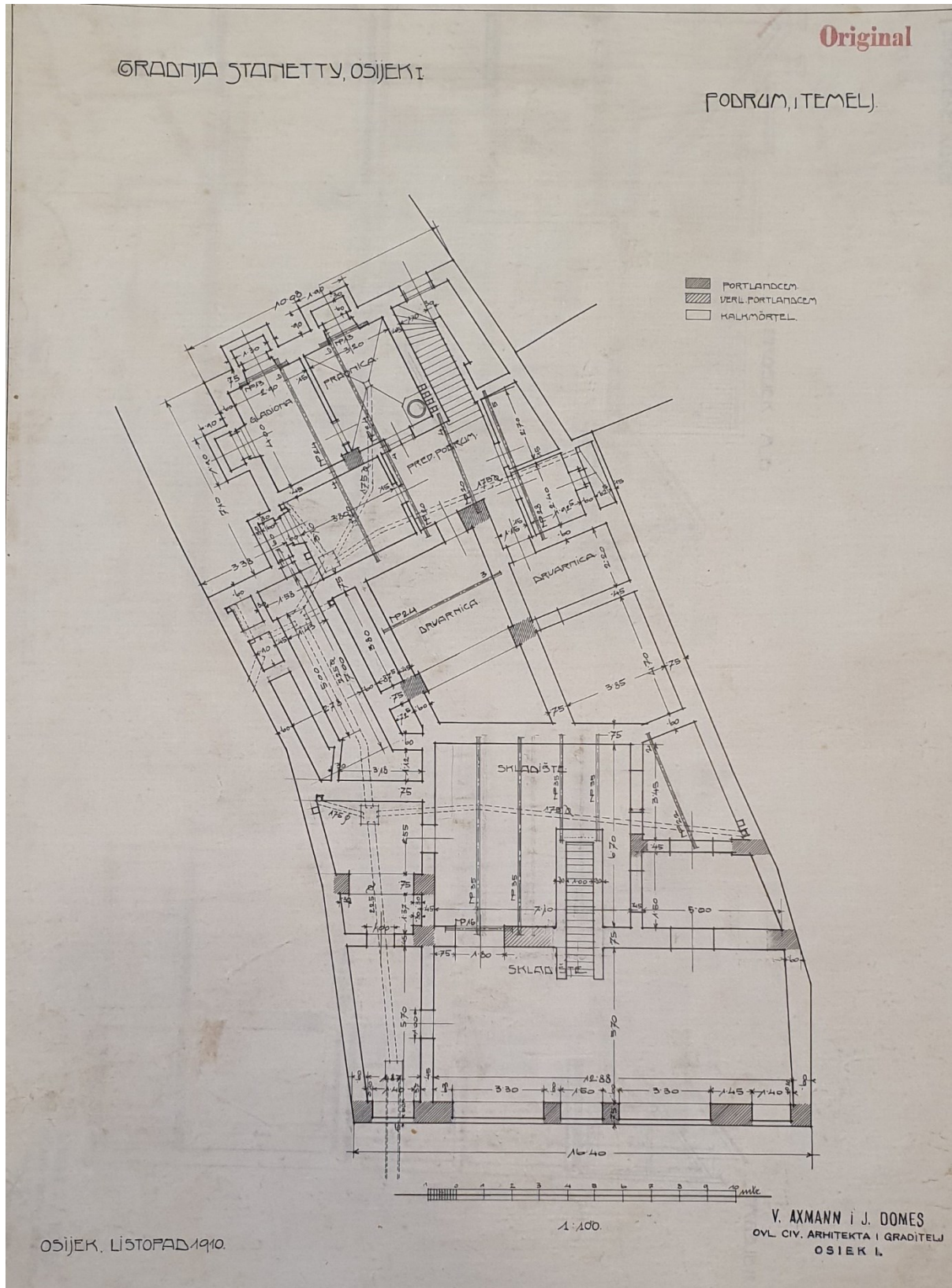
sl.9. Tlocrt prvog kata robne kuće Stanetty (tlocrt, listopad 1910., HR-DAOS-495, fasc. 64.6.)

sl.10. Tlocrt drugog kata robne kuće Stanetty (tlocrt, listopad 1910., HR-DAOS-495, fasc. 64.6.)

sl. 11. Tlocrt podruma robne kuće Stanetty (tlocrt, listopad 1910., HR-DAOS-495, fasc. 64.6.)

sl.12. Fotografija robne kuće Mioković i Čavić (fotografija, nepoznata godina i autor)

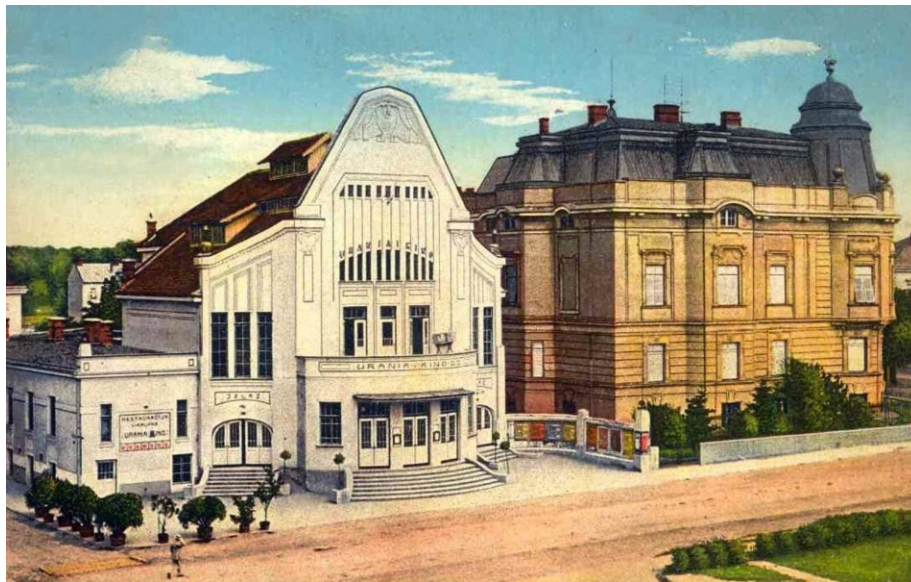
URL:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=6453384681348535&set=gm.3396689380597218&idoryanity=1672209063045267>

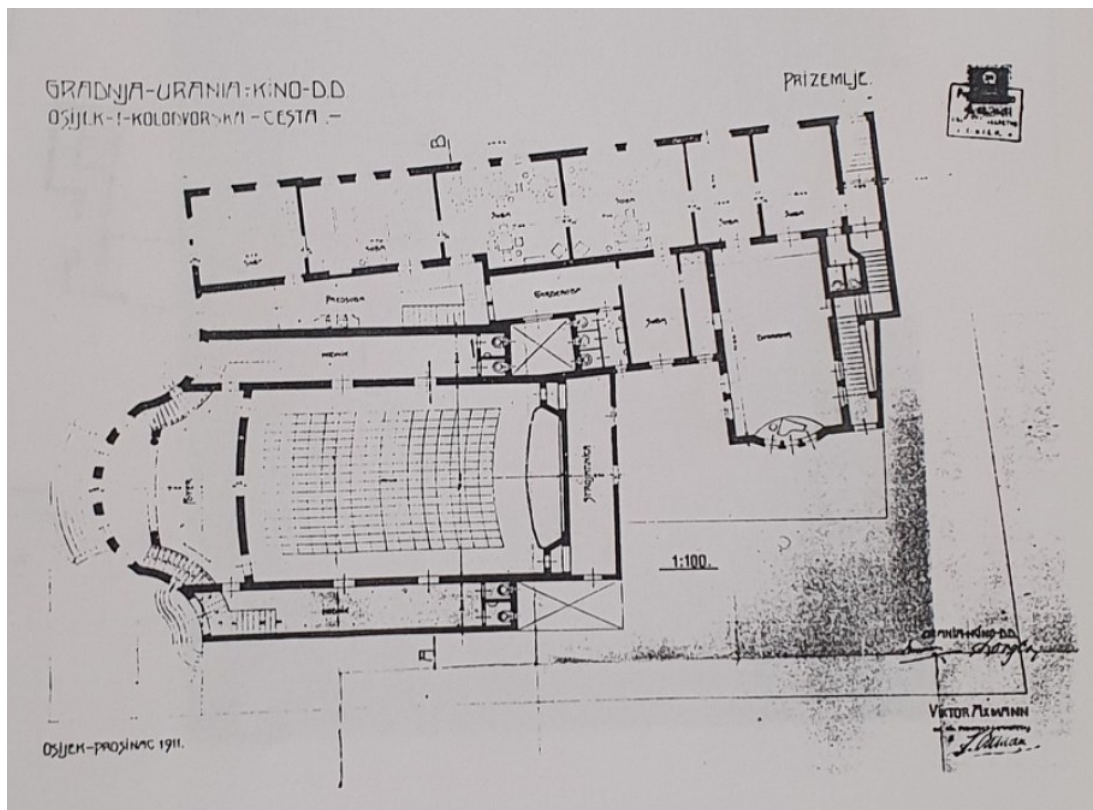

sl.13. Razglednica kina Urania (razglednica, nepoznata godina i autor)

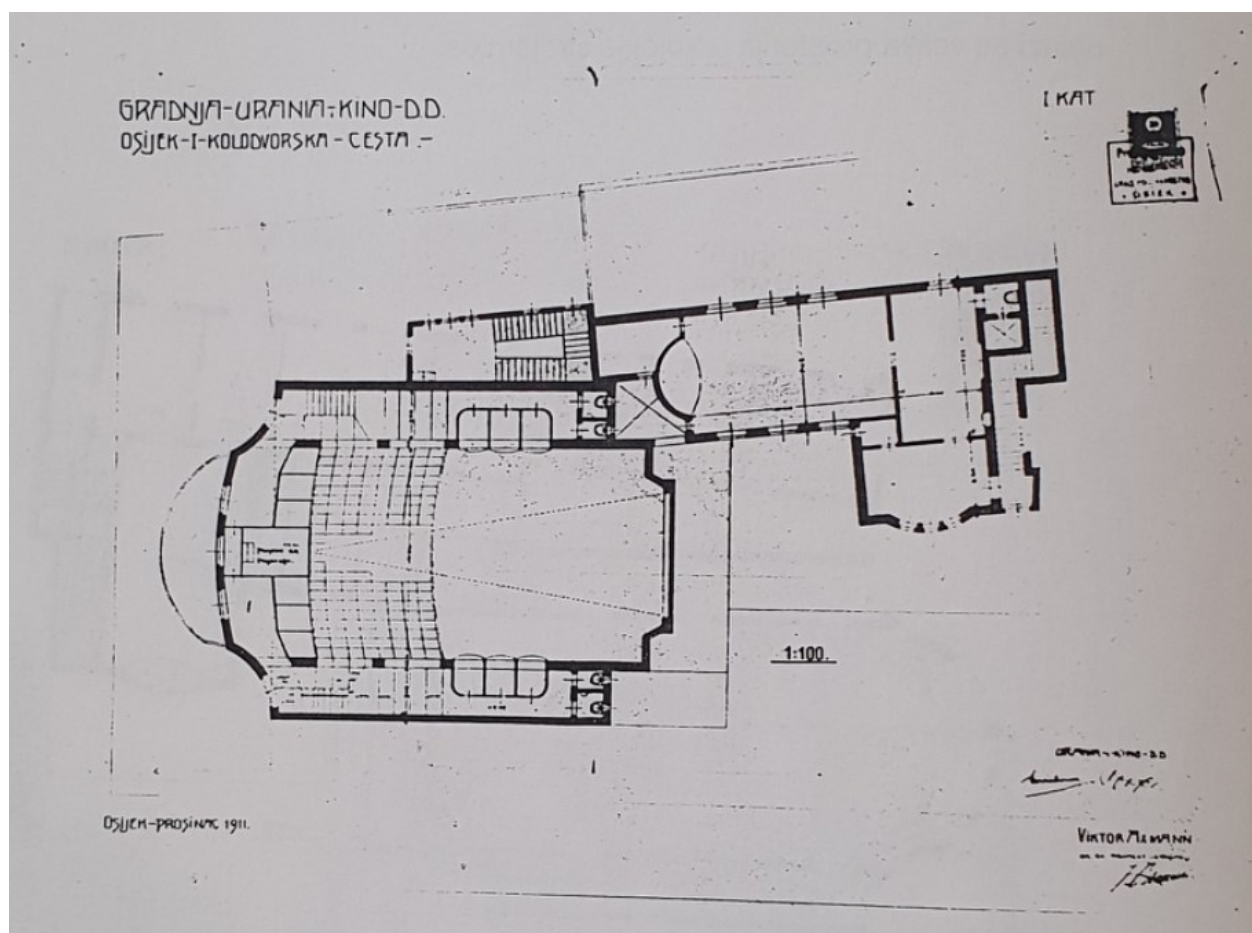
URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=2168715966482116&set=gm.2180506695548832>

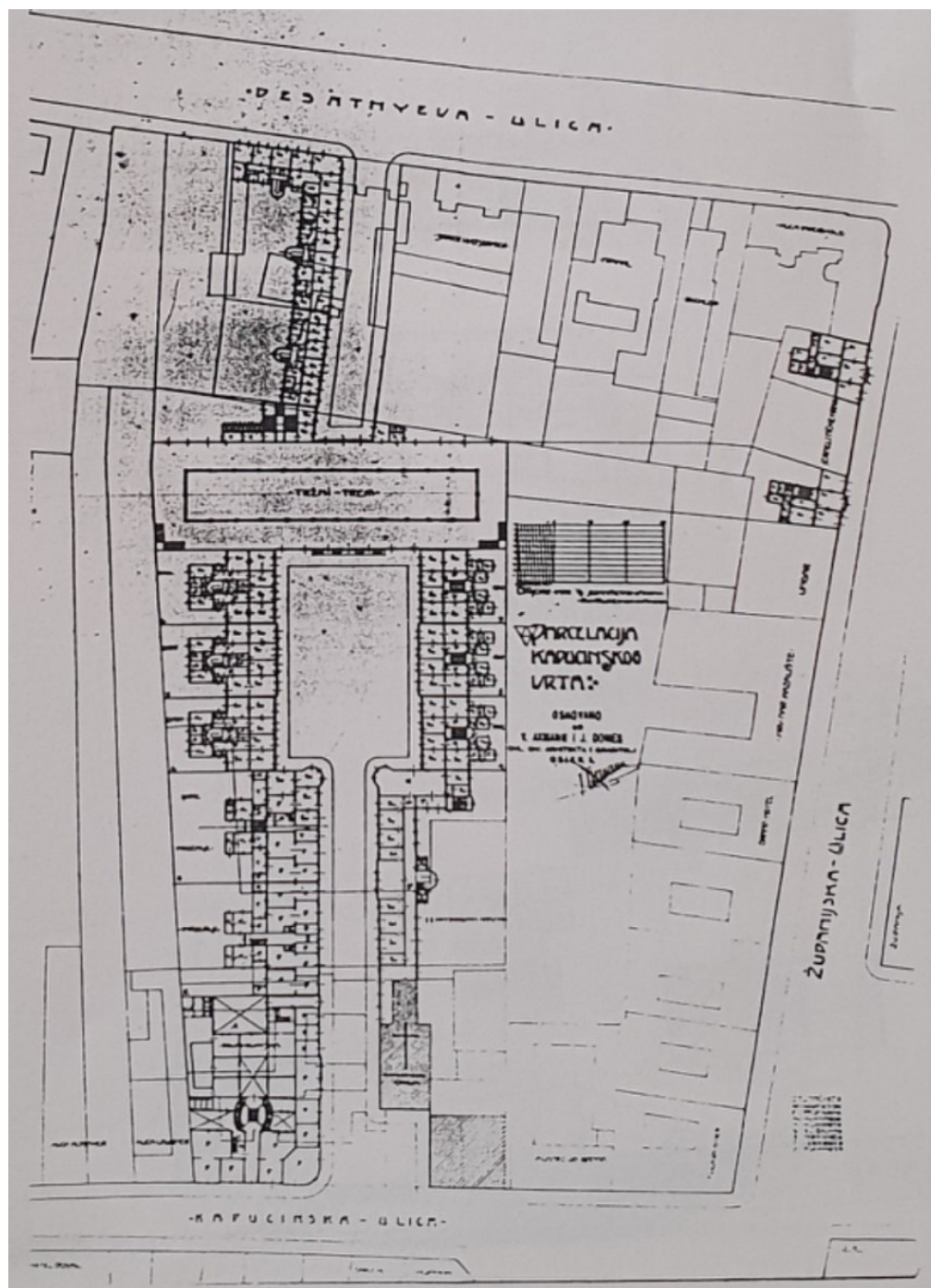
sl.14. Tlocrt prizemlja kina Urania (tlocrt, prosinac 1911. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

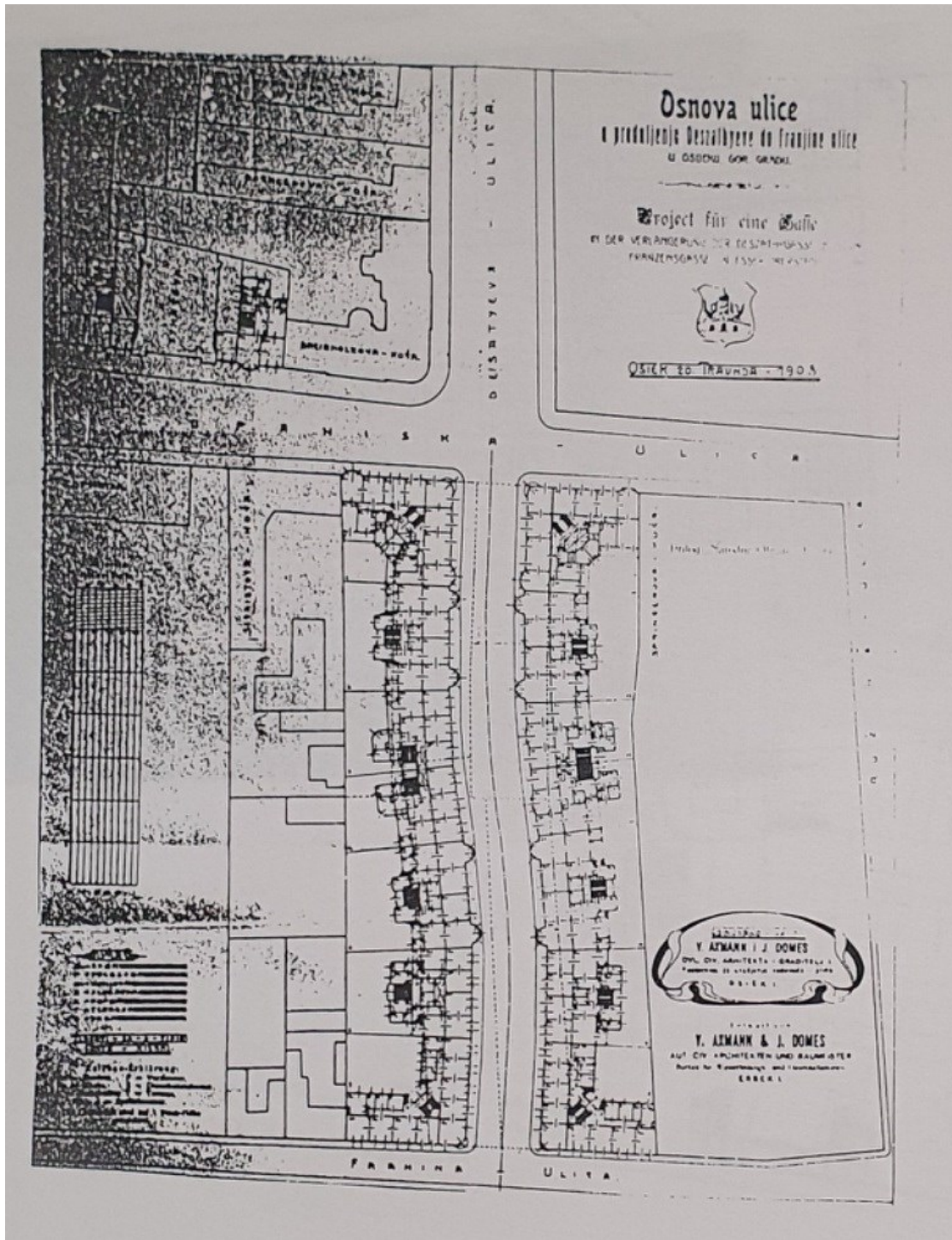
sl.15. Tlocrt prvog kata kina Urania (tlocrt, prosinac 1911. godine, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

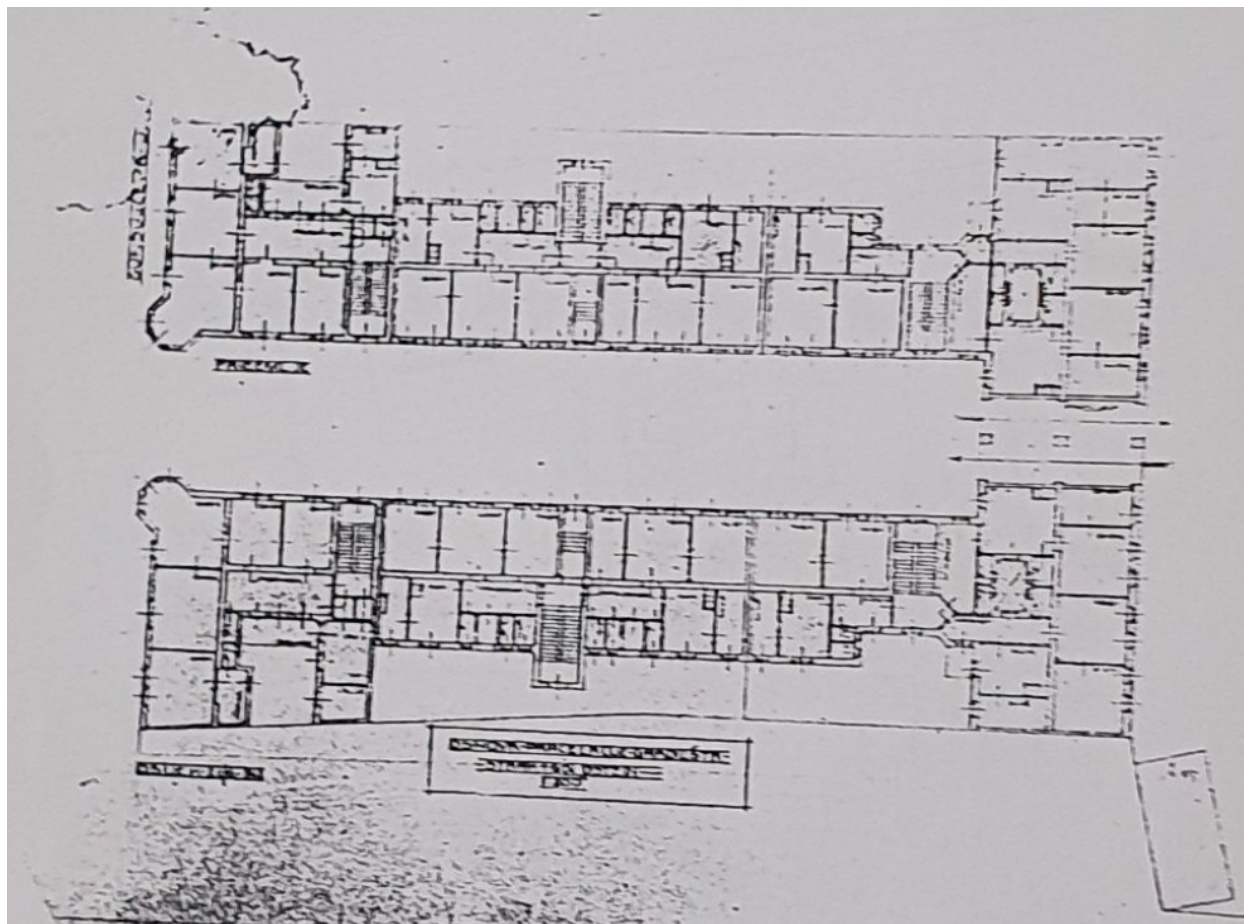
sl.16. Parcelizacija Kapucinskog vrta (nacr, 1910. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

sl.17. Osnova ulice u produljenju Deszathyeve do Franjine ulice (nacrtn, 1908. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

sl.18. Osnova parcelacije Štark i Goldstein (nacrt, 1912. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

sl.19. Perspektivni prikaz buduće izgradnje sjeverne strane Sakuntala parka (fotografija, 1910. godina, nepoznat autor)

URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2168715966482116&set=gm.2180506695548832>

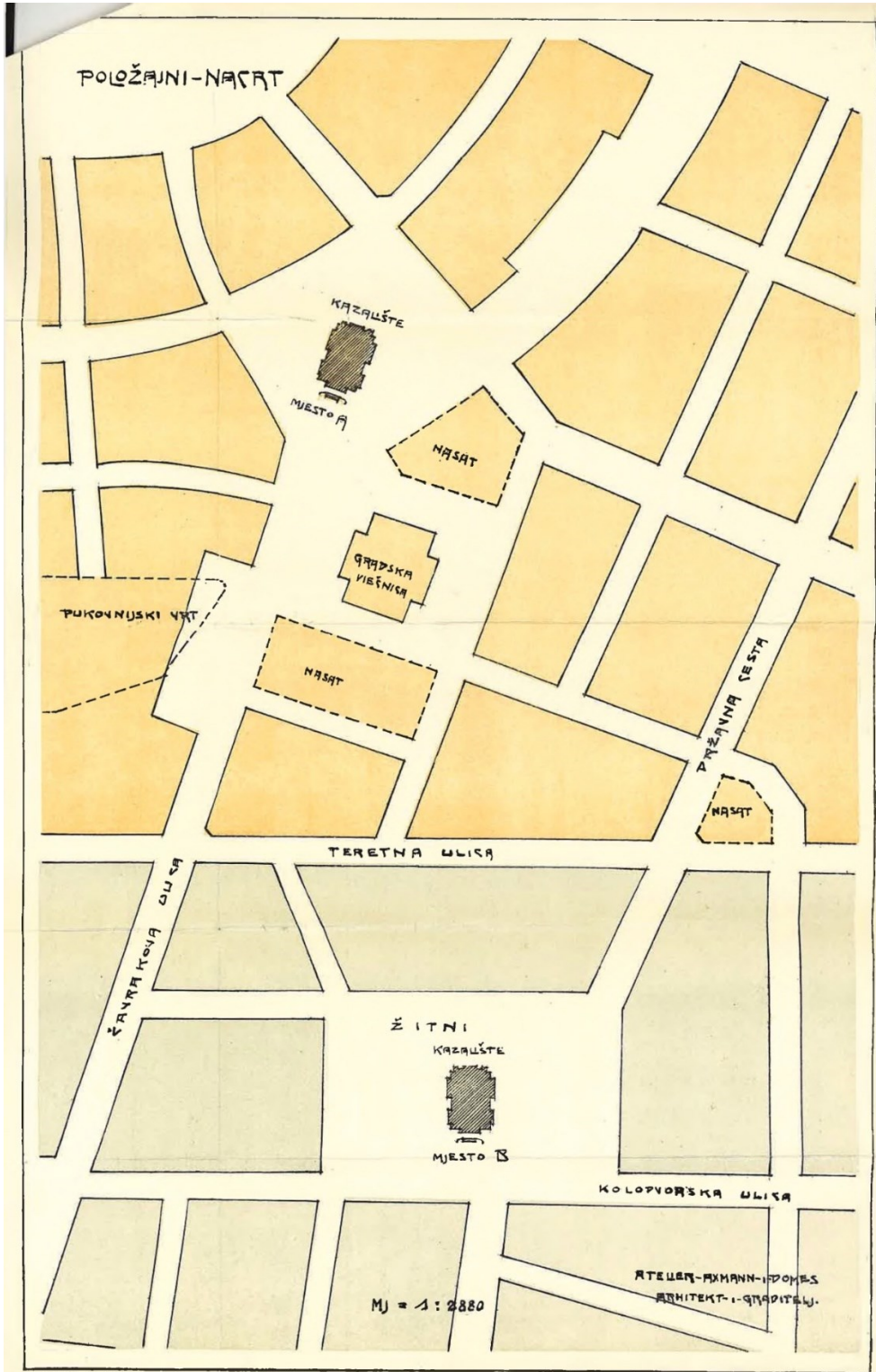

sl.20. Razglednica skulpture Sakuntale bez kina Uranie u pozadini (razglednica, prije 1911. godine, nepoznati autor)

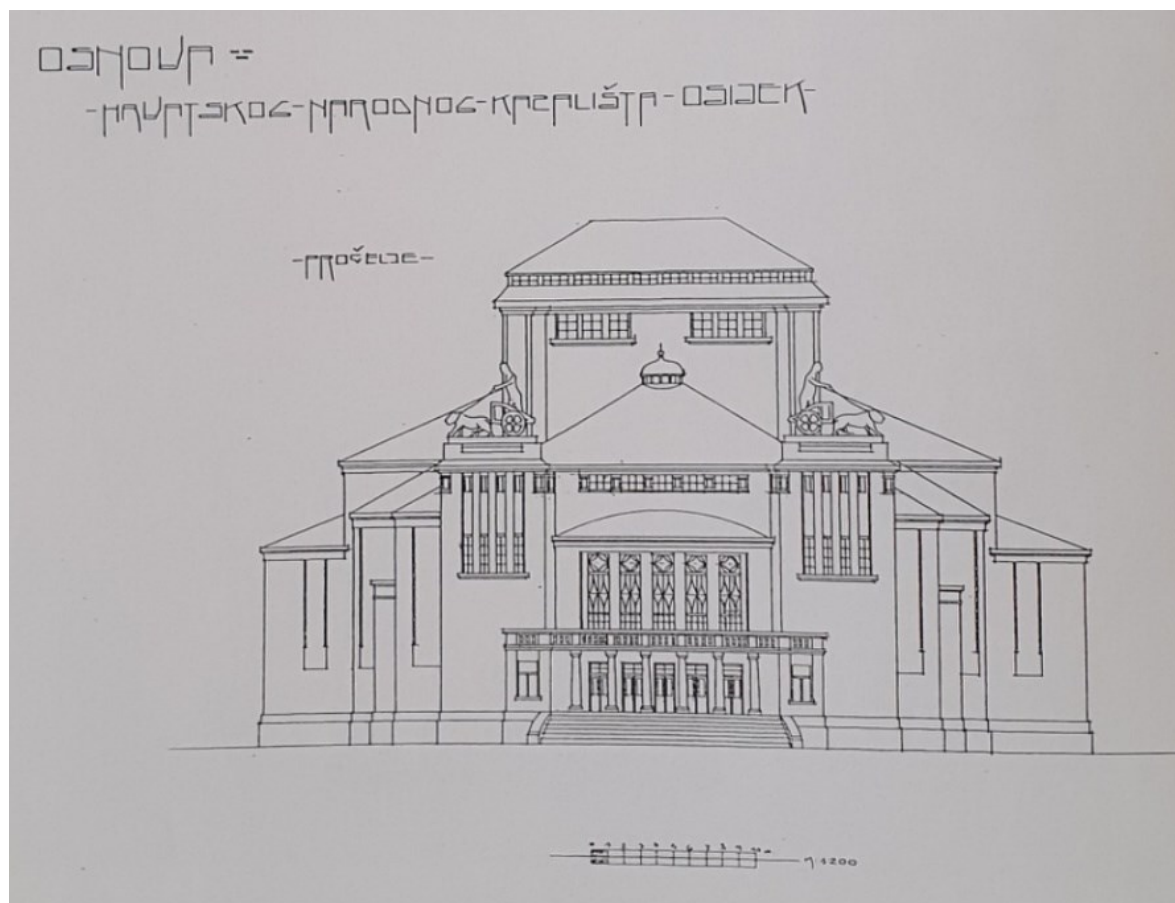
URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=4071594046194289&set=gm.2814428518823310>

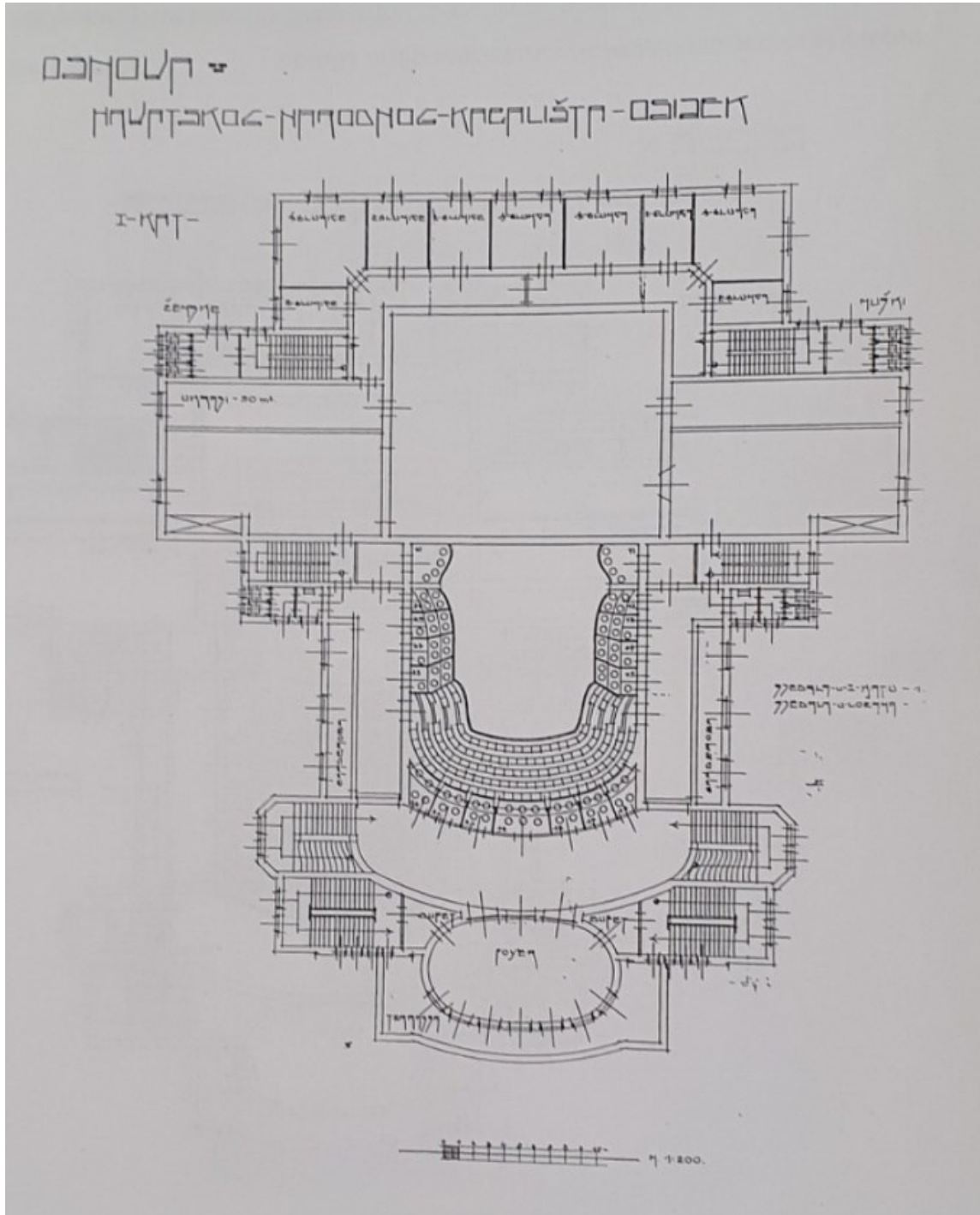
sl.21. Položajni nacrt Hrvatskog narodnog kazališta (skica, 1909. godina, Viktor Axmann, preuzeto iz dokumenta - „Projekt gradnje novog kazališta u Osijeku“, (Osijek: Prva hrvatska dionička tiskara, 1909.), 64.)

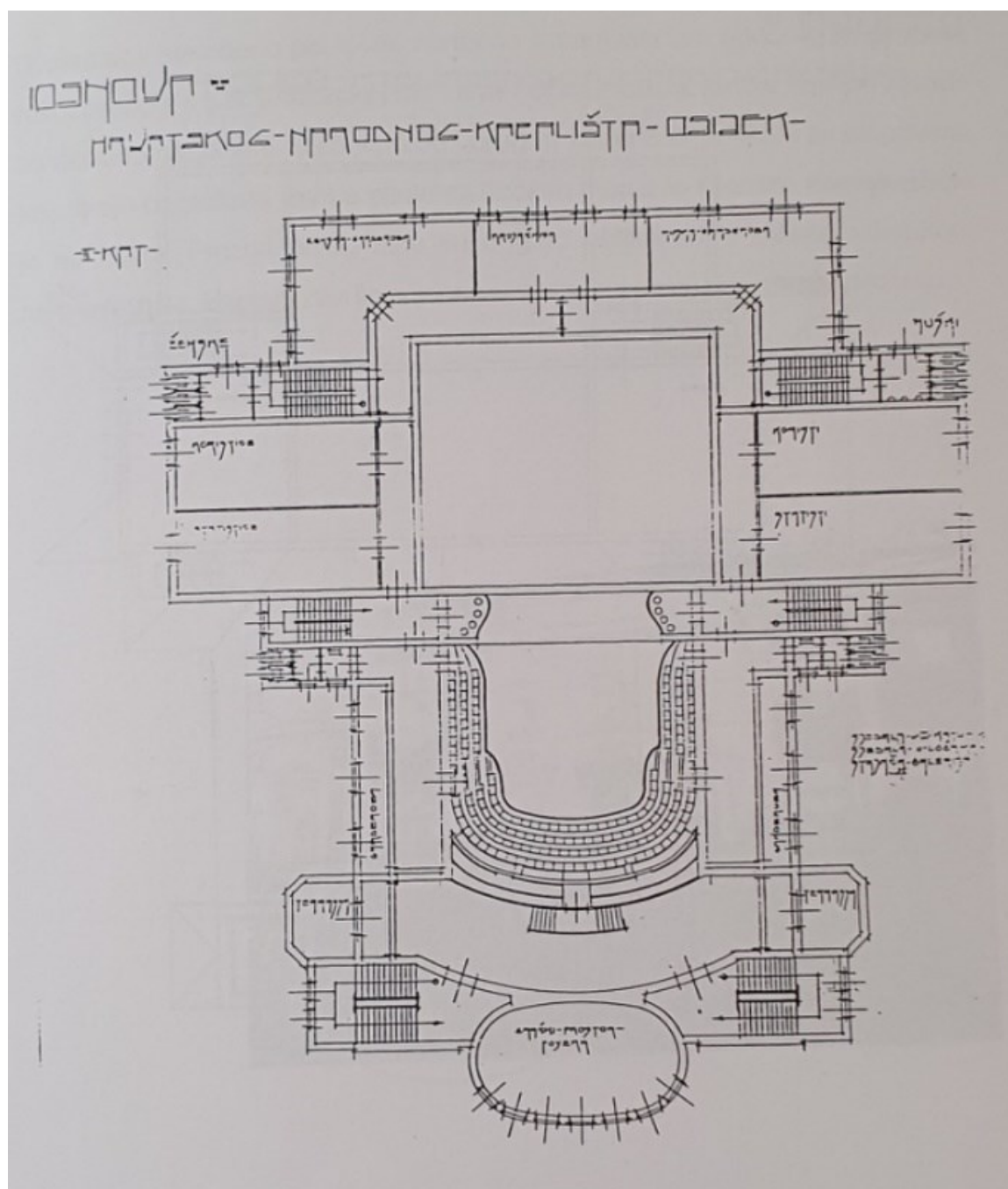
sl.22. Pročelje Hrvatskog narodnog kazališta (skica, 1914. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

sl.24. Tlocrt prvog kata Hrvatskog narodnog kazališta (tlocrt, 1914. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

sl.25. Tlocrt drugog kata Hrvatskog narodnog kazališta (tlocrt, 1914. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

sl.26. Tlocrt trećeg kata Hrvatskog narodnog kazališta (tlocrt, 1914. godina, preuzeto iz disertacije Viktora Ambruša)

